

De Nieuwe

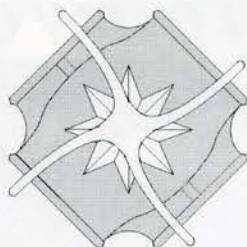
Zelfzwichter

in dit nummer

- Redactioneel
- De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 2)
- Najaarsvergadering Vereniging Vrienden van de Groninger Molens
- Verstild verleden (31)
- Molennieuws
- Gildenieuws
- 100 jaar *De Kievi*t in Grijpskerk
- Excursie naar Veluwe molens
- Molenbiotoop
- Nieuwe uitgaven van TIMS Nederland en Vlaanderen
- Molen on line
- Molenpuzzel

Colofon

De Nieuwe Zelfzwichter
Jaargang 3, no. 4
december 1999
ISSN 1386-4920

De Nieuwe Zelfzwichter is het kwartaalblad van de gezamenlijke molenorganisaties in de provincie Groningen.

Het blad verschijnt in de maanden maart, juni, oktober en december. Leden van de vereniging Vrienden van de Groninger Molens en leden van de Stichting De Groninger Molen ontvangen het blad automatisch. Niet-leden kunnen zich op dit periodiek abonneren voor f 25,00 per jaar (4 nummers). Losse nummers kosten f 5,00 exclusief porto.

Opgave lidmaatschap + abonnement:

Vrienden van de Groninger Molens,
t.a.v. Ledenadministratie, Aweg 5°, 9718 CS Groningen

Opgave abonnement voor De Nieuwe Zelfzwichter
Aweg 5°, 9718 CS Groningen

Secretariaatsadressen:

- Vrienden van de Groninger Molens,
Aweg 5°, 9718 CS Groningen, tel. (0597) 59 19 31
- Stichting De Groninger Molen, Aweg 5°, 9718 CS
Groningen, tel. (050) 3 12 16 94, fax (050) 3 14 25 84
- Gilde van Vrijwillige Molenaars, afd. Groningen,
p.a. Vindicatstraat 50, 9741 CZ Groningen,
tel. (050) 573 34 84

Redactie:

Redactie van De Nieuwe Zelfzwichter: Aweg 5°, 9718 CS
Groningen, tel. (050) 312 16 94, fax (050) 314 25 84,
e-mail: groninger.molens@fmog.nl

J.C. van Driel - Groningen, G. Geertsema-ten Broek -
Groningen, H.A. Hachmer - Nieuwe Pekela, D. Lippe -
Groningen (lay-out), A.J. van der Salm - Godlinze.

De redactie behoudt zich het recht voor om ingezonden artikelen in te korten. Overname van artikelen is eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Aan dit nummer werkten mee:

K.T. van Biesen, M.E. van Doornik, A. Dost,
J.C. van Driel, H.A. Hachmer, O.S. Lesman, D.J. v.d. Zee

Grafische basisvormgeving:

Biche Eleveld bNO Groningen

Drukwerk:

Zodiak Groep - Groningen

Oplage:

900 exemplaren

Sluitingsdatum kopij:

31 januari 2000

foto omslag:

Korenmolen De Kieviet te Grijpskerk
foto: B.J. Lesman

2 • Redactioneel**2 • Redactioneel vervolg****3 • De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 2)**

We vervolgen het artikel uit 1926 van burgemeester F.J. de Zee van Veendam over de overheidsbemoeienis met de productie van graan. Het proces-verbaal van de proefnemingen met Veendams brood toont aan dat er met de HACCP-eisen weinig nieuws onder de zon is. Volgens artikel 2 van de broodkeur te Veendam mochten vrouwen geen roggebrood bereiden!

9 • Najaarsvergadering Vereniging Vrienden van de Groninger Molens

De leden van de vereniging waren zeer tevreden over het bestuur. Of waren ze gekomen voor (oer)brood en spelen en (Lelie)koek en zopie?

10 • Verstild verleden (31)

Molensliefhebbers moeten niet alleen naar de lucht kijken: op de grond is bij een rommelmarkt ook van alles te vinden dat interessante feiten over molens verbergt.

11 • Molennieuws

De oogst aan nieuws over reparaties aan molens is weer aanzienlijk. Er is zelfs een nieuw molenmakersbedrijf in de maak.

Bij Ander nieuws komen de Vereniging Vrienden van de Groninger Molens en de Stichting De Groninger Molen aan de orde. Ook is er informatie over het pelproject.

14 • Gildenieuws

Het mooie Groninger slagingspercentage bij de examens voor vrijwillig molenaar heeft geen oorzakelijk verband met de draaimogelijkheden van de molens. Maar: goed biotoopbeheer is een zaak van (toekomstig) eigenbelang, ook voor de nieuwe molenaars!

15 • 100 jaar De Kievit in Grijskerk

Feestelijkheden verhogen de zoals bekend de stroomsnelheid van de inspiratie in de dichtaderen: het leven van een molen in iets minder dan vier jaar per dichtregel.

16 • Excursie naar Veluwe molens

Vrienden van de Groninger molens gaan regelmatig per bus op pad om te kijken hoe men elders molens heeft gebouwd. Op weg naar De Hoop te Harderwijk hebben ze De Maagd te Hulshorst gezien (jaja!).

19 • Molenbiotoop

Molens hebben vier benen en een staart, maar geen ogen, oren of een neus. Dit biologische feit maakt ze afhankelijk van hun biotoopwachters.

22 • Nieuwe uitgaven van TIMS Nederland en Vlaanderen

TIMS is de internationale organisatie van molenspeurneuzen. Spitten en snuffelen doen ze niet alleen in de grond, maar ook in de archieven.

23 • Molen on line

Hendrik Hachmer dwarrelt niet alleen voor de lol mee als een blad met de wind in het internet-spinnenweb. In deze nieuwe rubriek krijgen de pagina's van De Hollandsche molen een voldoende in het cijferboekje van de meester.

Redactioneel

De laatste *Nieuwe Zelfzwichter* van 1999 alweer. Nog even en we zitten midden in het magische jaar 2000. Een jaar om vrolijk van te worden.

Alhoewel, van het jaar misschien wel maar het molenbeleid van de provincie Groningen laat niets te juichen over. Verbazing bij ambtenaren omdat je molens niet met vrijwilligers alléén in stand kan houden. Is het provinciaal bestuur nog steeds niet erachter gekomen dat behoud van molens staat en valt met goed rentmeesterschap? Dat behoud een optelsom is van vrijwillige molenaars, regelmatig draaien en regelmatig onderhoud? Dat regelmatig onderhoud op de lange duur minder kost dan grote restauraties?

Niet alleen gebrek aan onderhoud vormt tijdens en na 2000 een bedreiging voor de molens. 'Nieuwe Natuur', ruilverkaveling, op- en afritbosjes en nog meer onzalig groen zetten het vanouds open Groninger landschap steeds verder onder druk. Waar blijven de vergezichten in de toekomst? Voor molens zal vrije windvang steeds zeldzamer worden met uiteindelijk stilstand tot gevolg. U ziet, we worden er niet vrolijker op. Gelukkig is er nog de Nationale Groet 2000. Op wensvlaggen

kan men op symbolische wijze het jaar 2000 begroeten. Laat het van de vlaggen schreeuwen: 'Vrije windvang en herstel van subsidie door de provincie'!

Kopij op diskette (of als koppeling aan een e-mail naar het Molenbureau)...

Graag! ... maar in verband met de wijze van verwerking liefst liefst als kale tekst, helemaal zonder opmaak!

Gebruik voor het opslaan de opdracht: *Opslaan als (Save as)* met als bestandstype: *.txt (zuivere tekst, ASCII-tekst, DOS-tekst) of als bestandstype *.doc (vanuit Word of vanuit WordPerfect).

Molennamen, die we in De *Nieuwe Zelfzwichter* altijd cursief schrijven, en andere begrippen die moeten opvallen, kunt u het beste aangeven met *X* (of een andere unieke begin- en eindcode); bijvoorbeeld:

Wilt u *X*dit stukje tekst cursief drukken*X*, maar dit niet!

Redactioneel vervolg

Geloof nooit wat er op papier staat, tenzij u het met eigen ogen gezien hebt! Zo iets is ook van toepassing op de internetafbeelding van de Friesische Mühlenstraße in nummer 99/3 (pagina 20). Het kaartje suggereert dat de route een rondrit is met een veertocht over de Jadebusen vanuit Wilhelmshaven. Er blijkt alleen een voetveer te bestaan dat ook fietsen meeneemt; het vaart slechts van 1 juni tot en met 31 augustus.

Aan het Molennium 2000 doen (voor zover ons bekend) in Groningen de volgende molens mee:

Houtzaagmolen (20)	Bovenrijge	Meervogel (69)	Hoeksmeer	Grootepolder-	
Adam (28)	Delfzijl	De Helper (39)	Haren	molen (111)	Slochteren
De Jonge Hendrik (7)	Den Anel	De Stormvogel (70)	Loppersum	De Goliath (122)	Uithuizermeeden
De Aeolus (3)	Den Ham	Het zeskant (71)	Niebert	De Korenbloem (16)	Vriescheloo
De Lelie (32)	Eenrum	Westersche Molen (93)	Nieuw Scheemda	Molen Berg (130)	Winschoten
Ebenhaëzer (139)	Enumatil	De Fortuin (140)	Noordhorn	Molen Dijkstra (131)	Winschoten
Aeolus (29)	Farmsum	De Onrust (92)	Oude Pekela	Molen Edens (132)	Winschoten
Ganzedijk (38)	Ganzedijk	De Eendracht (42)	Sebaldeburen		

Voor meer informatie over de draaitijden in de oudejaarsnacht en over de wensvlaggen verwijzen we u naar de molenaars.

De broodzetting en de belasting op het gemaal (deel 2)

Ik wil mijne bijdrage sluiten met enkele mededelingen, welke in het bijzonder Veendam betreffen. In de gemeente werden twee molens aangetroffen. Uit het resolutieboek van "Burgemeesteren ende Raedt" van Groningen blijkt, dat op rapport van Burgemeester Busch, die met "syn Ed. Assistenten" in Veendam is geweest "bij Ooster- ende Westerdiep en tusschen die beyde, na wedersydsche Ingesetenen in loco verstaen te hebben, in 1705 de plaats voor een tweeden molen werd aangewezen op de "Ommelander Compagnie en- de Wyck aen het Oosterdiep". De vergunning werd afgegeven aan den Secretaris Bothenius."

De plaatsaanduiding wijst er op, dat hier de molen wordt bedoeld, welke 100 jaren later in eigendom behoorde aan Abraham Jurjens Busch. Deze molen stond op de Ommelanderwijk (thans Molenstreek) even voorbij de tegenwoordige dextrinefabriek van den heer Meijer, en had zoozeer den rijweg, toen een bijna niet te passeeren zandweg, in beslag genomen, dat er slechts een nauwe passage aan den waterkant overbleef. Herhaaldelijk werd geklaagd en meermalen den molenaar opgedragen afrasteringen te plaatsen, omdat de paarden telkens schrokken van het draaien der wieken. In later jaren is de molen afgebroken en weder verzezen op de plek, waar de achterkleinzoon, de heer J. Bus, thans aan de Molenstreek zijne olieslagerij heeft.

In 1810 werd de molen door A.J. Busch gekocht van Hendrik Harmannus van der Veen voor de som van f 28.200,-; dat was voor dien tijd een hoog bedrag, maar het octooi moest ook worden betaald. Aan het bezit van dezen molen was nl. het recht verbonden om rogge te malen voor de geheele gemeente. De eigenaar was tevens belast met het onderhoud en beheer van de klapbrug over het Oosterdiep bij het logement "de Wildeman", in 1810 bewoond door Wyndelt Jans de Groot, in later jaren door Dirk E. Everts. Naarmate de Ommelanderwijk meer bebouwd werd, breidden de klachten zich uit.

Billijk kon men deze regeling allerm minst noemen, omdat de toestanden van 1705, toen de brug noodig was voor aanvoer van koren naar den molen op de toen vrijwel onbebouwde Ommelanderwijk, absoluut waren verdwenen. Overname door de gemeente werd wenschelijk geacht en in 1852 had dit dan ook plaats. De zoon J.A. Bus(ch) sloot met de gemeente een contract, waarbij bij tegen bijstorting van eene som van f 1210,-, op 11 December van dat jaar finaal ontheven werd van het verder onderhoud. De gemeente kreeg daarbij het recht om bij de brug een schilder- of klapoptrekkershuisje te plaatsen.

Het stichtingsjaar van den anderen molen, welke op het Beneden Verlaat stond, heb ik niet kunnen opsporen. In 1812 behoorde hij aan Jacob Hindriks Kemper, in 1822 aan Hemmo Nauta Muntinghe, die hem in 1827 verkocht aan Jan Harms Tholema.

In 1812 diende Busch, die het uitsluitend recht van roggemalen bezat, bij den Onder-Prefect te Winschoten een klacht in tegen bovengenoemden Kemper, die inbreuk op die rechten maakte. De Onder-Prefect won het advies van den schout Tjark Jans Giezen in en uit diens rapport nemen wij het volgende over:

"De Roggemolen, thans in bezit van A.J. Busch, heeft altijd het uitsluitend regt van alleen rogge te mogen malen, genoten, en dit is de reden, dat dit trafiek door den requestrant tot eene prijs verre boven de wezentlijke waarde is aangekocht, met het door niemand tegengesproken regt, dat bij alleen het regt had om rogge te malen. Inbreuk op dit regt sal des requestrants fabriek aanmerkelijk in waarde doen dalen. Indien hij niet in staat was om in de behoeften dezer Gemeente te voorzien, was het een ander geval, maar, Mijn Heer de Onder-Prefect, daartoe is zijn Fabriek meer dan genoeg in staat en hierover heb ik nog nimmer van de Ingesetenen

klachten gehoord. Indien het vereischt wierde, zoude hij nog veel meer kunnen malen dan thans; er is dus geen reden om eene tweede Roggemolen op te rigten of roggesteenen in een andere molen te leggen. Om alle welke reden het mij voorkomt, dat requestrants regt om rogge te malen gehandhaafd diend te worden".

De Onder-Prefect vereenigde zich met deze opvatting en Kemper kreeg een aanschrijving om zich van roggemalen te onthouden.

En toch is in later jaren het recht aan den tweeden molen gegeven, zooals blijkt uit de lijst, welke, ingevolge het K.B. van 1822 op de heffing eener belasting op het gemaal, door Gedeputeerde Staten in 1825 werd vastgesteld. Op deze lijst, welke als bijlage III is opgenomen, werd aan elken molenaar op het platteland zijn ressort aangewezen. Op een adres van vijf bakkers te Meeden, waarbij zij verzochten hun koren te mogen laten malen op den molen van Nauta Muntinghe te Veendam, werd door Gedeputeerde Staten gunstig beschikt, omdat de molen van Garrelisma te Meeden te kleine steenen had. In Borgercompagnie bevond zich een rosmolen (paardenmolen), welke niet voor plaatsing op de lijst in aanmerking kwam. De boeren van B.C. adresseerden bij den Gouverneur, maar kregen eene afwijzende beschikking; een beroep op den Koning had hetzelfde gevolg.

In 1825 sloten Busch en Nauta met den gemeenteraad, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten, een abonnement af voor de belasting op het gemaal; bij contract werd een bedrag van f 4881.60 per jaar vastgesteld. Busch betaalde hiervan 2/3 en Nauta 1/3 gedeelte.

Nog een paar cijfers.

Uit het maalboek van de weduwe Busch over het jaar 1829 blijkt, dat aan den molen gemalen zijn 4702 mud 82 kop rogge en 722 mud 60 kop tarwe, respectievelijk met een gewicht aan meel van 265.679 pond grof, 52.903 pond klein en 52.150 pond tarwe.

Roggebrood was vroeger een der voornaamste levensbehoeften, eene statistiek over 1827 bevestigt dit.

Er werd in dat jaar in Veendam aan brood geconsumeerd:

423.936 pond grof rogge en 71.168 pond fijn rogge. Samen 495.104 Ned. Ponden, en berekend op 68 pond per mud, bedraagt dit 7280 Ned. mudden of 242 last 20 mud (1 last = 30 mud). Het zielental der gemeente bedroeg toen pl. 7000 en het aantal bakkers 24.

In deze bijdrage wordt herhaaldelijk over den chercher gesproken, die naast den molen woonde in een door de provincie te bouwen huis. Deeze woningen zijn blijkbaar zeer primitief geweest, wijl zij algemeen hutten werden genoemd. En nu is het niet van belang ontbloeit, de verbastering van vreemde woorden in den volksmond te volgen: van chercher maakte men Sarris en de woning was een Sarrishut. Zelfs in officieele stukken geschiedde dit, want ik vond in een brief van den Maire, in 1811 aan den Onder-Prefect gezonden, het woord Sarrishut opgenomen. Dat ging over eene min of meer vermakelijke geschiedenis.

De gemeente (Mairie) werd belast met de zorg voor huisvesting van de gendarmerie, en de aandacht viel, bij gebrek aan beter, op de "Sarrishut". De bewoner was reeds herhaalde malen aangemaand den slechten weg voor zijn huis te verbeteren en meer passabel te maken, maar hij weigerde steeds en verwees naar den ontvanger. De ontvanger vond zich evenmin verplicht en verwees naar den inspecteur der belastingen. Eene visite bij den inspecteur had ook geen gevolg, daar deze den raad gaf zich tot de regeering te wenden. Moedeloos schreef maire Giezen aan den Onderprefect: "Als er onkosten vallen, schijnt niemand eigenaar te willen zijn. Kan nu de Sarrishut niet aan de gemeente worden overgedragen voor huisvesting van de gendarmerie, onder verpligting, dat ook het onderhoud van den weg door de gemeente wordt overgenomen?". Over den afloop heb ik echter geen nadere gegevens kunnen opsporen.

Veendam, November 1926.

F.J. DE ZEE.

BIJLAGE I.

Keur op de Zetting van het Brood in de gemeente Veendam.

Artikel 1.

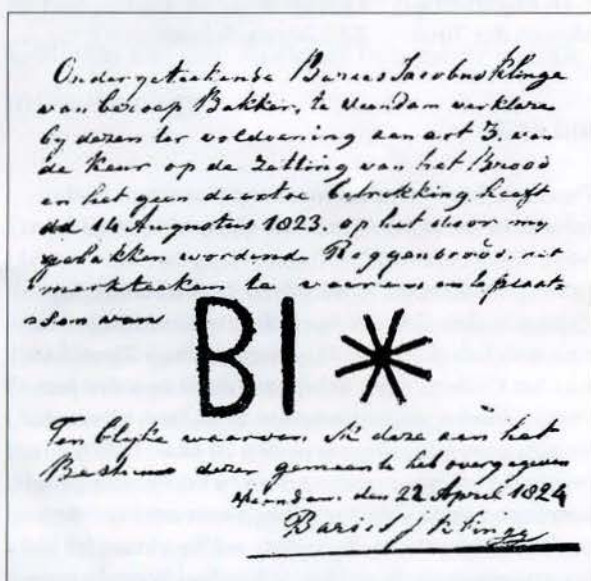
Al het brood, zonder onderscheid (waaronder ook beschuiten of tweebakken zijn begrepen), hetwelk in deze Gemeente gebakken of verkogt wordt, hetzij hetzelfde aan de nagenoemde zetting al of niet onderworpen is, zal moeten zijn van goede en zuivere ingrediënten; het roggebrood van zuivere en gezonde rogge, zonder innengsel van zemelen of andere speciën; het tarwenbrood van goede en frische tarwe; en de zoogenoemde stuiten zullen van zuiver roggenmeel met melk bereid en goed gebakken zijn.

Artikel 2.

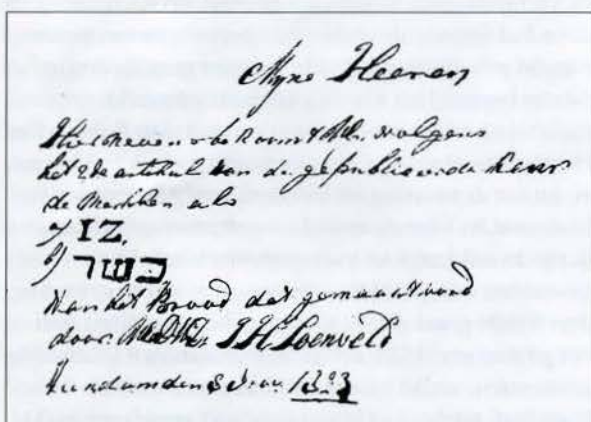
De bakkerijen of werkplaatsen der Bakkers, alsmede de gereedschappen, zullen rein en zindelijk moeten zijn en het roggenbrood zal door mannen, en niet door vrouwen mogen bereid worden.

Artikel 3.

Ieder Bakker zal verplicht zijn, om op het roggenbrood door hem gebakken, een kennelijk en van andere Bakkers onderscheiden merkteeken te plaatsen, en hetzelfde merkteeken aan het plaatselijk Bestuur schriftelijk moeten opgeven, binnen veertien dagen na de publicatie dezer Keur. Zij, die in het vervolg eene broodbakkerij binnen deze

Broodmerkteeken volgens artikel 3 der Keur op de broodzetting in Veendam (1823). Zie bijlage I.

Broodmerkteeken (zie b. het kauscherteeken voor de Israëlieten) volgens artikel 3 der Keur op de broodzetting in Veendam (1823). Zie bijlage I. Bij dezen bakker hadden de geregeld de proefnemingen plaats. Zie bijlage II.

Gemeente verlangen op te zetten, zullen vooraf daarvan kennis geven aan het Bestuur dezer Gemeente, met schriftelijke opgave van het merkteeken voor het roggenbrood, hetwelk door hen zal worden gebakken.

Artikel 4.

Aan de zetting zullen zijn onderworpen: a. al het grof roggenbrood, zonder onderscheid, en b. het volgende brood, uit tarwe gebakken, als de grofweitenbol, de franschebol, de regelwegge, de fijne tarwe of zoogenaamde hollandsche bol en de tarwenbol.

Artikel 5.

Het grof roggenbrood zal het juiste gewigt moeten houden van twee of vier nederlandsche ponden; de grof-weitenbol van vijf oncen en de franschebol, de regelwegge, de fijne tarwe- of zoogenaamde hollandsche bol en de tarwenbol ieder van drie oncen.

Artikel 6.

De zetting van het voorschreven brood zal zich in deze Gemeente regelen naar de zetting in de Stad Groningen, zoo als dezelve ieder week in de dingsdaagsche Groninger Courant zal zijn bepaald, met dien verstande nogtans, dat van de Groninger zetting per nederlandsch pond zal worden afgetrokken: van het roggebrood, een halve cent;

- b. van de grof weiten bol, een en een halve cent;
- c. van de fransche bol, twee en een halve cent;
- d. van de regelwegge, de fijne tarwe of zoogenaamde hollandsche bol, twee en een vierde cent; en
- e. van de tarwenbol, twee centen.

Telkens als er eenige verandering in den zettingsprijs te Groningen mogt plaats hebben, zal zulks door het plaatselijk Bestuur ter kennis van de Ingezeten en Broodbakkers worden gebracht door middel van de gewone affictie.

Artikel 7.

Geenerlei, aan de zetting onderworpen, brood zal beneden het bepaalde gewigt mogen gebakken of verkocht worden. Ook zal zoodanig brood niet boven den zettingsprijs mogen verkocht worden.

Artikel 8.

De bakkers en alle in brood neringdoende lieden zullen ten allen tijde op hunne toonbanken of in de plaatsen, waar zij het brood ten verkoop aanbieden, de benoodigde schalen hebben, met het vereischte nederlandsche gewigt voorzien, ten einde telkens, wanneer koopers of kommissarissen, met het toe-

zicht belast, zulks mogten verlangen, het brood te kunnen wegen. Degene, die met het brood langs de huizen ter verkoop rondgaan, zijn van deze verplichting vrijgesteld; doch zullen, op de requisitie van kommissarissen, gehouden zijn, om hetzelfde brood te laten wegen ter plaatse, waar zulks door kommissarissen zal worden aangewezen!

Artikel 9.

De overtredingen der bepalingen van deze Keur (voor zooverre daartegen niet bij de algemeene wet is of zal worden voorzien), zullen worden gestraft met eene boete van drie tot zeven guldens voor de eerste reis, en, bij herhaling van dezelve overtreding, met eene boete van acht tot twaalf guldens, of met eene gevangenis van vier-en-twintig uren; zullende ingevalle van herhaalde overtreding en bij verzwarende omstandigheden, de boete en gevangenschap te gelijk kunnen worden opgelegd, en herhaalde overtredingen steeds zwaarder worden gestraft dan de vorige overtreding reeds gestraft is, tenzij de hoogste straf reeds bij een vorig vonnis mogt zijn geapliceerd.

Artikel 10.

Bijaldien eenig brood mogt zijn aangehouden, ter zake hetzelfde niet uit goede en zuivere ingrediënten mogt bestaan, of, voor zooverre het aan de zetting onderworpen is, niet het juiste, bij deze Keur voorgeschrevene gewigt mogt houden, zal hetzelfde, in cas van condemnatie van van den bekeurden, worden verbeurd verklaard.

Artikel 11.

Alle boeten ten gevolge van deze Keur opgelegd en het verbeurd verklaarde brood zullen komen ten voordeele van de Gemeente.

Artikel 12.

Ten einde de rigtige nakoming dezer verordening zoo veel doenlijk te verzekeren, en behoudens het onderzoek, bij artikel 52 van het Reglement van Bestuur voor het platte Land dezer Provincie, aan den Schout opgedragen, zullen door het plaatselijk Bestuur uit deszelfs midden twee Kommissarissen worden benoemd, die bijzonder zullen belast zijn met het toezigt op het brood, binnen deze Gemeente gebakken of verkocht wordende.

Zij zullen, zoo dikwijls zulks noodig zal worden geoordeeld, geadsisteerd door den Veldwachter, Bode of Politie-dienaar bij de Bakkers of andere in brood neringdoende lieden rondgaan en de benoodigde visitatie doen, en, bij het ontdekken van eenige contraventie, daarvan dadelijk een proces-

verbaal opmaken en hetzelfde doen geworden aan den ambtenaar, die met de vervolging is belast. Het brood, hetwelk zal worden aangehouden, zal naar het huis der Gemeente in provisioneele bewaring worden overgebracht en ter dispositie worden gesteld van den gemelden ambtenaar, die met de vervolging is belast.

Aldus gedaan bij Schout en Gemeenteraad in het huis der Gemeente te Veendam op Zaterdag den 26 July 1823.

E. A. Kater.	H.J. Panman.
A. Van Linge.	J. Heikens.
J. Folkersma.	H.H. Sinnige.
E.H. Engelkens.	J.J. Vegter.
M. van der Tuuk.	T.J. Giezen, Schout.

BIJLAGE II.

Procesverbaal van proefnemingen omtrent onderscheidene broodsoorten in de Gemeente Veendam.

In het jaar duizend agthonderd zes en twintig op Zaterdag den Eersten April des nademiddags om vier uur, heb ik Elzard Harmannus Engelkens, Lid van het College van Gedeputeerde Staten der provincie Groningen, wonende te Veendam, bij resolutie van gemeld College van den 20 Maart 1826 benoemd en gecommiteerd tot het doen van proefnemingen in de Gemeente Veendam omtrent de onderscheidene broodsoorten, welke aldaar tot het voornaamste en dagelijksche voedsel voor de ingezetenen dienen, alles conform Zijner Majesteits besluit van den 25 januari 1826 Staatsblad no. 5, en daarbij gevoegde instructie overeenkomstig artikel 16 van genoemd Koninklijk besluit, en nadat vooraf door het Gemeentebestuur de broodsoorten waarvan de proefneming zoude moeten geschieden waren bepaald en aan mij kenbaar gemaakt. en nadat de nodige arrangementen met den Bakker Jan Hendrik Soenveld waren gemaakt, heb ik mij begeven naar de woning en Bakkerij van genoemden Soenveld in Veendam; aldaar gekomen zijnde, heb ik op de zolders van meergenoemden Bakker gevonden een partij Rogge van plm. veertig mudden zijnde goed droog graan, goede kwaliteit van het gewas van 1825, op de Meeden in den Oldambte gewonnen, welke gewoonlijk in de Gemeente Veendam tot het bakken van brood wordt gebruikt. Na daarvan drie mudden, ieder afzonderlijk door den Bakker te hebben doen opmeten en in drie zakken storten, is ieder mud afzonderlijk (nadat de ledige zakken eerst vooraf gewogen, en het gewigt

daarvan bepaald was) naauwkeurig gewogen en bevonden zwaar te zijn Een en Zeventig ponden. Mede heb ik gevonden op gemelde zolder een partij van twee en twintig mudden Tarwe, mede van het gewas van 1825, zijnde goed droog graan van goede gezonde kwaliteit te Noordbroek gewonnen, gewoonlijk tot Tarwebrood in de Gemeente Veendam gebruikt wordende, waarmede ik op dezelfde manier als met de rogge heb doen handelen en bevonden, dat dezelve naauwkeurig gewogen een gewicht hadden van agt en zeventig ponden. Na dus het gewicht en de kwaliteit van die beide graanzoorten te hebben bepaald, heb ik van de Rogge tot proefneming voor het gewoné roggebrood twee en een half mud, te zamen wegende Honderd Zeven en Zeventig ponden en vijf oncen, - van de Tarwe één mud tot het wittebrood en nog een half mud rogge tot fijn gemaal, om de proefneming van gemengd brood te doen, laten opmeten, in bakken storten en naar de Molen ter maling bezorgen, waarna ik mij heb verwijderd.

Dingsdags den 4 April, des namiddags te twee uur door den Bakker geïnformeerd zijnde, dat het graan, hierboven omschreven, ter molen gemalen en aldaar genoegzaam bekoeld was, om verder bewerkt te kunnen worden, heb ik mij te half drie uren naar de woning en Bakkerij van J.H.

Soenveld begeven; kort na mijne aankomst kwam het meel van de molen aldaar aan, waarna ik dadelijk ben overgegaan om de twee en een half mud roggemeel te wegen, en heb bevonden, dat hetzelfde na terug weging der zakken woog honderd vijf en Zeventig ponden en vijf oncen, waarna hetzelfde meel onmiddellijk in de baktrog wierd uitgestort, met het nodige heet water bevochtigd en gezuurd; daarna de trog gesloten zijnde, wierd dezelve door mij verzegeld. Tot het heet maken van het benodigde water tot het zuuren zijn gebruikt Twintig lange turven, gewaardeerd op zes centen, waarvan geen koolen zijn overgebleven. Vervolgens overgegaan zijnde om het mud Tarwe meel te wegen, bleek het, dat hetzelfde netto woog zeven en zeventig ponden; waarna hetzelfde dadelijk in mijne tegenwoordigheid is gebuild, waarvan de uitkomst was, dat hetzelfde zes en vijftig ponden en drie oncen Bloemmeel, zes ponden Kort en veertien ponden zeven oncen Zemelen opleverde. Het Bloemmeel in een zak vergaderd zijnde, wierd dezelve door mij toegebonden en verzegeld aan den Bakker in bewaring gegeven.

Wordende de verkoopwaarde van een pond kort gesteld op twee en een halve cent, en van de Zemelen het pond op twee centen.

Na deze handeling het half mud fijn roggemeel

naauwkeurig wegende, bleek het een gewicht te hebben van vijf en dertig ponden netto, hetwelk mede dadelijk in mijn bijwezen opleverde aan Bloemmeel zeventien ponden, aan Zemelen Elf ponden Twee oncen en vijf lood en aan kort Zes ponden Zeven oncen en vijf lood. De waarde der rogge zemelen word gesteld op drie centen het pond en van het Kort op vier centen het pond. Het bloemmeel in een zak gedaan zijnde, wierd na toegebonden en door mij verzegeld te zijn, aan den Bakker in bewaring gegeven, waarna ik vertrok.

Woensdag den vijfden April des morgens te tien uren mij wederom naar de Bakkerij hebbende begeven, vond ik de trog nog behoorlijk gesloten en de zegels herkend en ongeschonden bevonden hebbende, wierd dezelve geopend en het deeg door den Bakker tot brood bereid, en inmiddels de oven geheet met Tachtig lange turven ter waarde van vier en twintig centen; wordende tot het opmaken van het Brood gebruikt drie ponden Tarwe zemelen gewaardeerd op zes centen, en tot het bestrijken van de korst van het brood één pond fijn rogge meel ter waarde van tien centen; de koolen uit de oven genomen zijnde, hadden eene verkoopwaarde van tien centen.

Het brood opgemaakt en gereed zijnde wierd in den oven geplaatst, nadat het getal derzelve door mij opgenomen en bevonden was te zijn negen en vijftig stuks en één pond; nadat de oven behoorlijk gesloten en toegesmeerd was, was het omstreeks drie uren. Verklarende mij de Bakker, dat het brood tegen tien uur des avonds uit den oven zoude moeten worden genomen, waarna ik tot mijnent terugkeerde.

Des avonds te half tien weder in de bakkerij verschijnende, vond ik nog den oven gesloten, doch kort daarna wierd het brood door den Bakker ten voorzegden getalle uit dezelve genomen en in een afzonderlijke en daartoe speciaal opgeruimde en sluitbare kast in zijne woonkeuken ter bekoeling nedergelegd; de kast door mij gesloten zijnde en de sleutel tot mij genomen hebbende, vertrok ik, zijnde het omstreeks middernagt.

Vrijdagmorgen te zes uren mij wederom in de woonkeuken van den Bakker bevindende, wierd het brood uit de nog geslotene en door mij eerst geopende kast genomen, en ten getalle van negen en vijftig brooden en één stuk gewogen, wegende te zamen Twee honderd Een en veertig ponden één ons en drie lood. Na een derzelve te hebben laten doorsnijden en het geproefd te hebben, is mij gebleeken, dat hetzelfde goed doorgebakken was en van zeer goede hoedanigheid.

Uit boven omschrevene proef geblijkt, dat één mud

rogge wegende een en zeventig ponden gemalen zijnde had uitgeleverd zeventig ponden en twee oncen meel, waarvan gebakken was zes en negentig ponden vier oncen en vijf lood brood; dat tot ingrediënten waren gebruikt een pond en twee oncen tarwe zemelen ter waarde van twee en een halve cent; vier ons fijn rogge meel waardig vier centen; aan turf voor het zuurwater en den oven veertig stuks (à dertig centen de honderd) twaalf centen; zout en gist niets; en dat de waarde der koolen bedraagt vier centen.

Vervolgens te negen uren overgegaan zijnde om de proef voor het fijn Tarwenbrood te nemen, waartoe het gebuilde meel ten bedrage van zes en vijftig ponden en drie oncen in een zak was geborgen, door mij toegebonden en verzegeld, vond ik de zak behoorlijk gesloten, het zegel ongeschonden en na het herkend te hebben, wierd de zak geopend en het tiende gedeelte van het meel met de grootste naauwkeurigheid uit de zak gewogen ten bedrage van vijf pond zes oncen en drie lood, waarna hetzelfde met de navolgende ingrediënten tot deeg wierd bereid: Melk twee kroes, waardig twaalf centen; Eende Eyer vier en twintig, waardig veertig en een halve cent; droge gist drie oncen, waardig dertig centen; zout niets. De oven wierd geheet met vijf en twintig lange turven ter waarde van zeven en een halve cent; de kolen hadden eene verkoopwaarde van twee en een halve cent. Uit dit deeg zijn gebakken acht en twintig broodjes, wegende vier en twintig uur na het bakken te zamen agt ponden en een ons, zijnde zeer goed doorgebakken en zeer smakelijk.

Uit deze genomene proef consteerd, dat een mud Tarwe, wegende agt en zeventig ponden, gemalen zijnde, opleverd zeven en zeventig ponden meel, hetwelk gebuild wordende, geeft zes en vijftig ponden drie oncen bloemmeel, zes ponden kort en veertien ponden zeven oncen zemelen; dat uit de zes en vijftig ponden drie oncen bloemmeel zoude kunnen worden gebakt een en tachtig ponden fijn Tarwebrood met navolgende ingrediënten: Twintig kroes melk, waardig een gulden twintig centen, Twee honderd veertig Eyer, waardig vier gulden twintig centen. Drie ponden droge gist, waardig drie gulden, Twee honderd vijftig turven, waardig vijf en zeventig centen, terwijl de overblijvende koolen eene waarde hebben van vijf en twintig centen.

Eindelijk overgegaan zijnde om de laatste proef van gemengd brood te nemen, wierd de zak, waarin het bloemmeel van het half mudde rogge ten bedrage van zeventien ponden geplaatst was, en nadat het zegel, door mij herkend en ongeschonden bevonden, was geopend en daaruit naauwkeurig gewogen het vijfde gedeelte, zijnde drie ponden vier oncen, waarbij gevoegd wierde het tiende gedeelte van de zuivere bloem van een mud tarwe ten bedrage van vijf pond en zes oncen en drie lood, zijnde dit van iedere graansoort de halvescheid van het zuivere bedrag van het Bloemmeel; uit deze negen ponden drie lood gemengde meelsoorten wierd met de volgende Ingrediënten, als: Twee oncen droge gist, waardig twintig centen en drie en een half kroes melk, waardig een en twintig centen, een deeg bereid, waarvan drie brooden (stoeten) gebakken zijn, welke na vier en twintig uren in den Oven te zijn geweest, wogen Twaalf ponden en twee lood, goed doorbakken waren en van goede hoedanigheid; zijnde tot het heeten van de Oven gebruikt vijf en twintig lange turven, waardig zeven en een halve cent, terwijl de overblijvende kolen twee en een halve cent waardig waren.

Uit deze proefneming geblijkt, dat uit het Bloemmeel van een mud tarwe ten bedrage van zes en vijftig ponden, drie oncen, en van een mud rogge à vier en dertig ponden, te zamen negentig ponden en drie oncen uitmakende, gehalveerd zijnde vijf en veertig ponden een ons en vijf lood bedragende, uit gemelde $45 \frac{3}{20}$ pond gemengd meel met navolgende Ingrediënten, te weten met Een pond droge gist, waardig Een gulden, zeventien en een half kroes melk, waardig Een gulden vijf centen, zoude kunnen worden gebakken zestig ponden en een ons gemengd brood, terwijl honderd vijf en Twintig turven tot het heeten van den Oven nodig zijn, en de koolen een verkoopwaarde van vijf en twintig centen zouden hebben.

Na welke proefnemingen dit procesverbaal is opge maakt, aangevangen den 1 April en geëindigd op heden Zaterdag den 8 April des agtermiddags te vier Uuren en is hetzelfde door den Bakker J.H. Soenveid nevens mij geteekend,

E.H. Engelkens ¹⁾

J.H. Soenveld ²⁾

¹⁾ De heer Engelkens woonde op het buiten "Veenlust". Thans bevindt zich op deze plaats de sociëteit van dien naam.

²⁾ Bakker Soenveld bakte, onder toezicht, ook het brood voor de Israëlieten, en gebruikte daarvoor het kauscher-teeken. (Zie de afbeelding). Toen zich hier een Joodsche bakker vestigde, verviel deze regeling.

Najaarsvergadering Vereniging Vrienden van de Groninger Molens

H.A. Hachmer

Op de avond van donderdag 4 november werd de najaarsvergadering van de vereniging in café 'De Pool' te Eenrum gehouden. Om tien over acht werden de aanwezigen door het bestuur in café De Pool welkom geheten. Het café zat gezellig vol. Niet omdat er zoveel leden waren, maar omdat het café niet zo groot is. Vierendertig leden tekenden het gastenboek. Gezeten onder een groot reclamebord met reclame voor Vier Heeren (pijptabak), gaven vier heren en één dame van het bestuur acte de présence. Voorzitter Ties Kalk hekelde tijdens de opening nogmaals het beleid, of liever geen beleid, van de provincie. Bovendien kondigde hij aan dat hij in het jaar 2000 wat betreft het voorzitterschap, de pijp aan (Vier Heeren) Maarten wil geven om meer tijd voor zichzelf en zijn vrouw vrij te maken. Door de Vereniging wordt gezocht naar een goede opvolger, die met evenveel enthousiasme te werk wil gaan. Na het openingswoord verliep de vergadering verrassend snel. Geen uitvoerige discussies of harde noten die gekraakt moesten worden. De begroting werd unaniem aangenomen. De speerpunten van de vereniging passeerden eveneens in vlot tempo de revue. De volgende activiteiten staan op het programma:

- Het verlenen van medewerking aan molenprojecten van derden
- Het verder ontwikkelen van een Internetpagina met informatie over Groninger molens, moleneigenaren, molenaars, molenmakers en aanverwante bedrijven
- Het ondersteunen van acties van biotoopwachters en andere molenorganisaties t.a.v. maatregelen tegen verslechterende biotoop rond de molens
- Het ontwikkelen van een molenmuseum of molenbezoekerscentrum
- Deelnemen aan beurzen, tentoonstellingen enz.
- Verzorgen van lezingen over molens m.b.v. diaprojecties
- Meewerken aan regionale molendagen
- Het meewerken aan de inrichting van een molenmakerswerkplaats in Winschoten
- Bevorderen dat de Amerikaanse windmotor weer in bedrijf wordt gesteld en dat er een spinnekoppoldermolen en een weidemolen worden gebouwd

- Adviseren en stimuleren inzake restauratie tot molen van de molenrestanten te Ten Boer en Tjamsweer (Appingedam)
- Realiseren van een 3e versie van het Groninger Molenboek
- Realiseren van een molenarchiefruimte

Na het officiële gedeelte en een korte pauze nam Tom Baars het woord. Tom is sinds 1981 gediplomeerd vrijwillig molenaar en actief betrokken bij de molen in Eenrum. De laatste jaren veranderde er veel in en om molen *De Lelie*. Dankzij subsidies van de overheid en diverse instellingen werd het mogelijk een bakkerij-expositie in de molen in te richten. Doel: bevordering van toerisme in de regio. Deze bakkerij-expositie staat overigens geheel los van de naast de molen gelegen mosterdmaalterij. Tom Baars kan rekenen op de hulp van zo'n vijftien vrijwilligers uit het dorp die allerlei hand- en spandiensten verrichten zoals schoonmaken en het verzorgen van rondleidingen. Daarnaast verzorgt de plaatselijke bakker regelmatig demonstraties en helpen vier gediplomeerde collega's bij het malen van meel. Niet alle meel komt van de molen. Om praktische redenen worden enkele meelproducten ingekocht bij Roel Wassens te Feerwerd. Na de diaserie was er tijd om met eigen ogen de expositie en de molen te aanschouwen. Om het geheel publieksvriendelijker te maken zijn de eerste twee trappen naar de zolder breder en minder stijl gemaakt. Niet iedereen was gecharmeerd van deze trappen, maar het brengt de bezoekers natuurlijk wel dichterbij de molen. Op de begane grond verzorgt de bakker zijn demonstraties. Een oude, uit het Academisch Ziekenhuis afkomstige oven werd op de begane grond geplaatst. Hier bakt de bakker zijn oerbrood en Lelietjes, een soort jodenkoeken in molenvorm. Op de zolders krijgt de bezoeker informatie over allerlei bakkerijwetenswaardigheden. Pronkstuk is een soort schildersdoos met allerlei potjes verf waarmee de bakker vroeger zijn marsepein kleurde. De expositieruimtes zijn professioneel ingericht en de molen ziet er netjes en goed onderhouden uit. Eenrum bezit een molen en vrijwilligers waar men trots op kan zijn en een bezoek aan de molen is zeker een (verre) reis waard.

Verstild verleden (31)

Zo maar een rommelmarkt. Ineens valt je oog op een paar glasplaten waarbij op één van de glasplaten keurig 'De Groeve' staat geschreven. Zoiets laat je voor *f* 2,50 natuurlijk niet liggen, vooral niet als je op de plaat molens ontwaart. Al gauw werd het duidelijk dat het niet om De Groeve bij Zuidlaren kon gaan, maar om het stroompje De Groeve tussen Appingedam en het Schildmeer. Op de foto zien we de sluis naar het Eemskanaal, geflankeerd door twee molens. Deze sluis was nodig omdat dit in de jaren '70 van de vorige eeuw aangelegde kanaal, De Groeve doorsneed. Zowel aan de noord- als aan de zuidzijde van het Eemskanaal werd een schutsluis ten behoeve van de scheepvaart aangelegd. Aan de sluisgade is duidelijk te zien dat het pijl van het Eemskanaal behoorlijk hoger lag. Als leek staan we er niet zo gauw bij stil, maar het graven van een kanaal heeft waterstaatkundig grote gevolgen. De aanleg van het Eemskanaal had bijvoorbeeld tot gevolg dat vele polders in tweeën werden gesneden. Zo ook de Olingerpolder, de Leeghwaterpolder en de Nijverheidspolder. De Olingerpolder werd verdeeld in een Zuider Olingerpolder en een Noorder Olingerpolder. De zuidelijke polder werd bemalen door een op 20 augustus 1900 door brand verloren gegane poldermolen die werd vervangen door de huidige *Olinger Koloniemolen* (6). De Noorder Olingerpolder werd bemalen door een molen

met een vlucht van 20,20 m. Deze molen zien we links van de sluis. De molen was uitgerust met een vijzel van 1,32 m. doorsnede en bracht het water zo'n twee meter omhoog. Rechts op de voorgrond zien we de Leeghwatermolen. De molen had een vlucht van 18,10 m. en een vijzel van 1,15 m. Het zuidelijke deel van de polder, altijd nog zo'n 96 ha, werd na aanleg van het Eemskanaal bij het waterschap De Nijverheidspolder gevoegd.

Rechts achter de *Leeghwater*-molen zien we nog net de schoorsteen van strokartonfabriek De Eendragt te Appingedam. Molen *De Leeghwater* werd omstreeks 1939 gesloopt en de in 1871 gebouwde molen van de Noorder Olingerpolder in februari 1952. ✂

Poldermolen Het Witte Lam in Zuidwolde

Foto: Collectie H.A.Hachmer

Molen nieuws

(De nummering tussen () verwijst naar de nummering in het Groninger Molenboek – 2de druk, welke is uitgegeven in 1981)

Krimstermolen (9), Zuidwolde

Door de vrijwillig molenaar werd een nieuw aluminium hek gemaakt en geplaatst in de uitstroombak van de molen, dit ter voorkoming van ongewenst bezoek van baldadige lieden. Eind oktober is de aanvoersloot naar de molen drooggezet om aan de kleinste van de 2 aanwezige vijzels reparatiewerkzaamheden te kunnen uitvoeren. Deze vijzel liep over de hele lengte aan in de vijzelbak, slijtage van de lagerpunten was hier de oorzaak.

Poldermolen Zilvermeeuw (10), Onderdendam.

Afgelopen najaar werden de spruiten, schoren en staart grondig schoongemaakt en geschilderd. Met behulp van een hoogwerker werd eerst alles met de hogedrukspuit schoongespoten, waarbij mos, algen en loszittende verfdelen moeiteloos verder verwijderd. Het geheel werd vervolgens geschilderd door schildersbedrijf Hofstede uit Thesinge. Vrijwillig molenaar C. Gerkes voerde werkzaamheden uit aan het gevlucht.

Poldermolen Het Witte Lam (12), Zuidwolde

Eind vorige zomer werden alle kleppen al uit het gevlucht verwijderd door de vrijwilligers. Er bestond namelijk groot gevaar dat er tijdens een storm kleppen over de naastgelegen provinciale weg zouden vliegen. Het gevlucht verkeert in een zeer slechte staat, maar een spoedig

Poldermolen Het Witte Lam in Zuidwolde
Foto: H. Noot

herstel is nog niet in zicht. Het bestuur van molenstichting Hunsingo e.o. moet de nodige pecunia voor een restauratie nog bij elkaar sprokkelen, hetgeen tegenwoordig niet meevalt. Wel is het bestuur het erover eens, dat deze molen weer zelfzwiching moet krijgen met onderhoudsvriendelijke aluminium kleppen. Vrijwillig molenaar Wolhuis is benaderd om te zijner tijd deze kleppen voor de molen te maken, gezien de positieve ervaringen met dergelijke kleppen bij de Krimstermolen.

Poldermolen Koningslaagte (13), Zuidwolde

Door vrijwillige molenaars werd het half-vergane houten krooshek vervangen door een zwart gecoat aluminium krooshek. Zowel voor de molen als voor de molenaar is de situatie nu weer een stuk veiliger.

Van de zomer deed zich tijdens het malen nog een incident voor, waarbij nog net op tijd werd ontdekt dat de vangstok elk moment kon afbreken door houtrot. De molen werd onmiddellijk stilgezet door in de kap de vangbalk voorzichtig te laten zakken. Klussenbedrijf / molenmakerij E. Faber uit Ten Boer was bereid om zeer snel een nieuwe bankirai vangstok te leveren. Faber heeft ruim 17 jaar gewerkt bij molenmakerij Dunning-Bremer in Adorp, maar besloot ruim 2 jaar geleden voor zichzelf te beginnen met een all-round klussenbedrijf. Binnenkort hoopt hij alle aannemerspapieren op zak te hebben zodat hij ook grotere (molen)restauraties kan uitvoeren. 'Het bloed kruipt waar het niet gaan kan', aldus Faber. Het is zonde om met al die kennis en ervaring die ik in 17 jaar molenbouw heb opgedaan niets meer te doen. Inmiddels

Koningslaagte, Zuidwolde
Foto: H. Noot

werken er totaal 4 man bij het bedrijf, waaronder Bertus Balkema, ook werkzaam geweest bij Dunning-Bremer. Momenteel bouwt het bedrijf zelf een nieuw bedrijfspand aan de Nijverheidsweg in Ten Boer. Molenmakerij Dunning heeft opdracht voor het leveren van een nieuwe staartbalk en schoren. Er is tevens een restauratieplan in voorbereiding dat onder meer het vervangen van het rietdek op de romp zal omvatten. Tevens dient het (niet)kruiwerk te worden gerestaureerd, omdat de molen bijna niet meer is te kruien. De nieuwe staartbalk en de schoren zijn inmiddels geplaatst.

Poldermolen Langelandster (21), Garmerwolde

Molenmakerij Dunning voerde wat kleine reparaties uit aan het gevlucht, waarbij enkele door houtrot aangetast delen werden vernieuwd. Het hele staartwerk kreeg dezelfde behandeling als bij de *Zilvermeeuw*, waarna ook Hofstede het schilderwerk uitvoerde.

Grote Geert (60), Kantens

Firma Dunning uit Adorp heeft voor de Grote Geert een nieuwe staart en nieuwe korte schoren gemaakt en geplaatst. De lange schoren zouden opnieuw worden gebruikt, maar na de demontage bleken ze aan de bovenzijde ernstig te zijn ingerot. De eigenaar (gemeente Eemsmond) heeft meteen besloten ook de lange schoren te laten vernieuwen, maar helaas is het hout van de benodigde lengte niet op voorraad. De kruilier is door stralen ontdaan van roest en veel oude verflagen; een nieuwe zinklaag biedt voor de toekomst een degelijke basis voor de verse verf. Als alles verder volgens plan verloopt, is de molen tegen het einde van het jaar weer kruikbaar en klaar om te draaien.

Tijdens het millenniumfeest zal de molen niet draaien, maar de hele nacht in de schijnwerpers staan. De molenaar levert met zijn familie een bijdrage aan de feestelijkheden in dorpshuis 't Schienvat die evenals een groots vuurwerk betaald worden uit de baten van de maandelijkse lege-flessenactie.

Vestingmolen (126a), Bourtange

Deze zomer heeft molenmaker Dunning één oplanger vernieuwd van de buitenroe inclusief heklatten. Dit was nodig omdat schimmels het hout hadden aangetast met als gevolg alle heklatten doorgerot. Volgend voorjaar wordt nog eenzelfde klus uitgevoerd aan de binnenroe.

Ook is de kast van een nieuwe verflaag voorzien.

Molens De Vriendschap (134) en De Ster (135), Winsum

Aan de molens van de Molenstichting Winsum zullen eenvoudige schijnwerpers worden geplaatst om bij bijzondere gelegenheden de molens bij duisternis te verlichten. Na molen *De Vriendschap* zal ook *De Ster* zijn ster gaan dragen. Dus rond

de Kerstdagen zal een 'dubbelster' het silhouet van Winsum sieren. De molens van Garnwerd en Winsum zullen opgenomen worden in de toeristische fietsroute van Noordhorn naar Winsum. Daarvoor worden nu plannen gemaakt die voorzien in voorlichting over het molengebeuren, extra beveiligingen en verbetering van de malerij. Dit alles ten dienste van de bezoekers van de molens.

Molen Berg (130), Winschoten

Over ongeveer 3 weken is de restauratie van molen *Berg* dusdanig gevorderd dat de molen weer kan draaien.

Op dit moment worden de wieken geverfd, waarna de kleppen weer kunnen worden gemonteerd. Binnen 2 weken worden de voeghouten bij de achterkeuvelens door Renofors aangestort.

De voeghouten van molen *Berg* waren bij de laatste grote restauratie van lussen voorzien.

Door de loop der tijd zijn de voeghouten hierdoor doorgebogen. Deze voeghouten zijn door het systeem van Renofors gerepareerd.

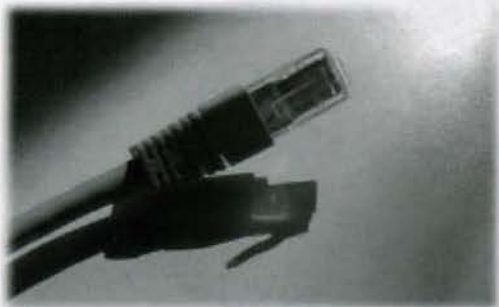
Tevens is er een nieuwe windpeluw aangebracht.

Niet alle nodige werkzaamheden zijn uitgevoerd, deze worden opgenomen in het onderhoudsplan van volgend jaar.

In ieder geval zijn wij verheugd dat binnenkort alle drie molens in Winschoten weer draaien.

InterNet Noord

Quality Provider

**Postbus 6081
9702 HB Groningen**

Tel. (050) 368 69 70

***<http://www.inn.nl>
info@inn.nl***

geen wachttijden

snelle verbinding

goede service

uitstekende helpdesk

v.a. f 30,-/maand

onbeperkte toegang

ook voor ISDN!

ondersteunt V90

*ISO 9001-gecertificeerd
&
KEMA-gekeurd*

Onderlinge Brandwaarborg Maatschappij

speciaal voor molenaars

SINDS 1873 SPECIALIST IN HET VERZEKEREN VAN WINDMOLENS

**Hoofdkantoor Deventer: Singel 19 - Postbus 448 - 7400 AK Deventer
Telefoon (0570) 61 23 53**

DE MOLEN IN DE VREUGD?

Wij hebben
een grote collectie
geboortecadeaus, zoals:

*kindercouverts,
rammelaars,
spaarpotten,
servetbanden,
papepels en
geboortebekers
in zilver en pleet.*

GRAVEREN IS GRATIS!

JUWELIER REPKO

Herestraat 4
Groningen
tel. (050) 312 91 31

BAKKER *de Rappe Schoenlapper*
Fa. DOORNBOS

A-Kerkhof 33 - 9712 BC Groningen
Telefoon : (050) 312 08 07

DE KAMERSPECIALIST

**HUUR
VERHUUR
ADVIEZEN
BEMIDDELING**

Beheer van Huizen, Kantoren
en Bedrijfspanen.
Gespecialiseerd in Kamerverhuur.

Eendrachtskade N.Z. 25
9718 BB Groningen
☎ (050) 313 34 16
Geopend : 10-12 en 13-17.30 uur

JAN VOS

Rietdekkersbedrijf

**Al meer dan 25 jaar
vakmanschap**

⌘ Boerderijen
⌘ Villa's
⌘ Recreatiebungalows

⌘ **Molens**
⌘ Bungalows

Ook voor reparatie en onderhoud

tel./fax (050) 406 20 39

Oude Boerenweg 11 - Glimmen

Café-restaurant 't Schathoes Menkemaborg

MENKEMAWEG 4 - 9981 CV UITHUIZEN - TELEFOON (0595) 43 18 58

NET EVEN BETER

Molenmakersbedrijf
Molema
V.O.F.

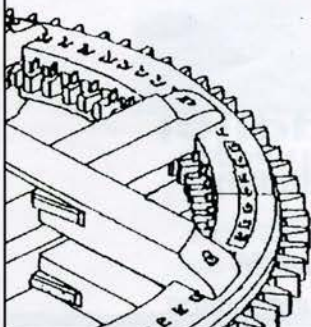

Provincialeweg 4, 9677 TW Heiligerlee

telefoon (0597) 59 16 60

telefax (0597) 59 11 76

mobiel 06 53 22 48 91

Mulder Pot - Kropswolde

KORENMOLEN **De Hoop**

Woldweg 70, Kropswolde.

Voor de zelfbakkers(sters):

- volkorenmeel
- tarwemeel
- viergranenmeel
- pannenkoekmeel
- boekweitmeel

Openingstijden:

woe. t/m vrij. 14.00-17.00 uur

zat. 10.00-12.00 en 14.00-17.00 uur

Molenaar J.J. Pot

Telefoon (0598) 39 49 53

Wij zijn net zo
thuis in
de buurt
als u

Rabobank

FIRMA EKKELKAMP

De speciaalzaak voor: Volkkorenmeel

*Hondensport, Vogelzaden,
Paardenvoerders, Vogels
Aquariumbenodigdheden,
Hengelsportartikelen
en alles voor Uw huisdieren*

Rijksstraatweg 135
(050) 535 02 15
Haren (Gr)

*Voor alle Smeed- en reparatiewerk
aan uw Windmolen*

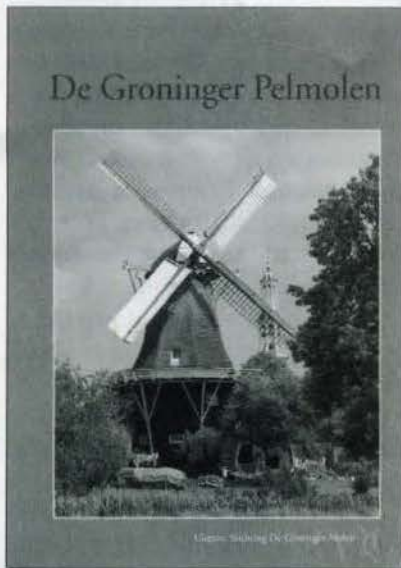
J.J. Naaijer
v.h. J.T. Buurma

Voorstraat 26
9696 XH Oudeschans
Tel./fax: 0597-655291

Ander nieuws

Pelproject

Het Pelproject, gestart in 1996, bevindt zich in de afrondingsfase. Na het opmaken van een bouwhistorisch rapport en nadat de pelinrichting van de Ceres een restauratie heeft ondergaan, wordt op dit moment de laatste hand gelegd aan een boek over pelmolens, de Groningse in het bijzonder. Een redactiecommissie heeft het van verschillende kanten verzamelde materiaal geordend, van tekeningen en foto's voorzien en aangevuld met woordenlijsten en gortrecepten.

Het bestuur van de Stichting De Groninger Molen zal op 17 december het eerste exemplaar in de koren- en pelmolen Ceres te Spijk aanbieden aan de gedeputeerde voor Welzijn, Zorg en Cultuur, mevrouw drs. M.L. de Meijer. Met deze overhandiging komt een officieel einde aan het Pelproject. De projectgroep hoopt dat de inspanningen bijdragen tot meer belangstelling voor de werktuigen in molens. Juist dit aspect van het behoud en het herstel van molens moet ervoor zorgen dat het *levende monumenten* blijven (of worden).

Ongeveer een maand geleden (21 oktober) verzamelden de bij het Pelproject betrokken vrijwilligers zich al voor een feestelijke afsluitingsbijeenkomst in café Hammingh voor een eenvoudige doch voedzame maaltijd met gort voor en gort na. Zelfs Gerrit Pouw, die enkele tekeningen voor het pelboek maakte, vond het niet te gortig om van Naarden naar Garnwerd te reizen. Ook de kok was zo tevreden met het resultaat dat het Hammingh-menu in het vervolg een gortmaaltijd zal blijven aanbieden.

Mede uit de opbrengst van de verkoop van het pelboek *De Groninger Pelmolen* zullen we nog informatieborden over het pelproces moeten zien te financieren. Op het programma staat ook nog een gedetailleerde lesbrief voor toekomstige pelmolenaars.

Vanaf begin volgend jaar zal *De Groninger Pelmolen* verkrijgbaar zijn in de boekhandel voor f32,50 (ISBN 90-805339-1-2). Het pelboek beslaat 88 pagina's en het is genaaid gebonden. Voor leden van de vereniging Vrienden van de Groninger Molens geldt een gereduceerde prijs: f27,50 (bij afhalen op het Molenbureau).

D.J. v.d. Zee

Nieuws van de Stichting De Groninger Molen

Op de avond van maandag 18 oktober vond de jaarlijkse bijeenkomst plaats van het Algemeen Bestuur in het Martini Hotel in Groningen. Tijdens deze bijeenkomst, die matig werd bezocht, werden het jaarverslag en de jaarrekening 1998 door het bestuur goedgekeurd. De heer Kalk werd opnieuw benoemd voor een periode van 4 jaar als lid van het dagelijks bestuur. De begroting voor het jaar 2000 werd door de vergadering ongewijzigd vastgesteld. Een lastiger punt was het voorstel van het dagelijks bestuur om criteria

vast te stellen ten behoeve van het Provinciaal Restauratie Uitvoerings Programma van de provincie Groningen. Het bestuur is gevraagd de provincie te adviseren bij het opstellen van een prioriteitenlijst. De vergadering kon zich niet vinden in het voorstel en na enige discussie werd besloten geen advies aan de provincie te verstrekken. Het algemeen bestuur houdt in het jaar 2000 haar jaarvergadering op maandagavond 16 oktober. Na de sluiting werd een demonstratie gehouden over de Groninger Molens op het Internet door de drie medewerkers van de Internetwerkgroep.

De nieuwjaarsbijeenkomst van de Stichting De Groninger Molen is op 6 januari 2000. U hoort nog waar deze bijeenkomst plaatsvindt.

G. Geertsema-ten Broek

Oprichter Sterenborg erelid zilveren Molenwerkgroep Oost-Groningen

Tijdens de bescheiden viering van het 25-jarig bestaan van de Molenwerkgroep Oost-Groningen is de heer Guus Sterenborg uit Bellingwolde benoemd tot erelid. Uit handen van voorzitter Klaas Strijk ontving de aangenaam veraste heer Sterenborg een tinnen bord met de bijbehorende oorkonde. In zijn dankrede zei de heer Sterenborg het verwonderlijk te vinden dat er elders niet meer dergelijke erkgroepen zijn opgericht. De doelstellingen van toen zijn immers nog steeds actueel en het enthousiasme van de streekgebonden werkgroepleden verdient nog immer respect, aldus de heer Sterenborg. Het jubileumfeestje, dat volgens het bestuur meer het karakter van een reünie moest hebben, vond plaats in 'De Meet' te Bellingwolde, waar op 19 oktober 1974 ook de oprichtingsvergadering plaatsvond. De Molenwerkgroep Oost-Groningen is ontstaan uit de afdeling Bellingwolde van het IVN. De heer Sterenborg was

indertijd de grote initiator. Op de laatste algemene ledenvergadering van de Molenwerkgroep werd het bestuursvoorstel om de oprichter tot erelid te benoemen dan ook van harte ondersteund. Dat de Molenwerkgroep ook erkenning krijgt van de overheid bleek uit de aanwezigheid van burgemeester Schollema van

Pekela en van wethouder, mevrouw Bos van Scheemda. Helaas was er geen ambtelijk vertegenwoordiger van de gemeente Bellingwedde aanwezig. De kritische opmerkingen van Klaas Strijk over zorgenkindje *Veldkamps meul'n* vonden derhalve te weinig gehoor. Namens Vereniging De Hollandsche

Molen gaf Alidus Hofsteenge acte de presence.

De reünie, die plaats vond op 23 oktober, werd ondersteund door een fraaie diapresentatie (oud en nieuw materiaal) van Harmannus Noot.

A. Dost

Gildenieuws

Bestuurlijke mededelingen

Dit jaar zijn er negen kandidaten uit de regio Groningen opgegaan voor het landelijk examen voor vrijwillig molenaar. Van deze negen kandidaten zijn er acht geslaagd. Naast de examens zijn ook de themalessen houtzagen afgerond. De lessen worden zeer gewaardeerd door de deelnemers, er was zelfs een videofilm gemaakt waarop de verschillende aspecten van houtzagen goed in beeld komen.

De internetwerkgroep heeft dit jaar niet stil gezeten: de mooie homepage van de Groninger molenorganisaties is te vinden op:

www.groningermolens.nl

Op deze homepage is onder andere informatie te vinden over het Gilde, alle molens in Groningen, molenactiviteiten en nog veel meer.

Er zijn dit jaar gemengde berichten binnengekomen over het Groninger Molenweekend. Tijdens de contactbijeenkomst werd door Gerda Koster gevraagd of het molenweekend in de huidige vorm moet blijven bestaan. Geconcludeerd wordt dat het molenweekend moet blijven bestaan. Een weekend biedt de Groninger mole-

naars de kans om op de eerste dag te draaien en op de tweede dag andere molens te bezoeken. Men zal onderzoeken op welke wijze gegarandeerd kan worden dat bezoekers niet voor een gesloten deur komen te staan.

Dit jaar werd de jaarlijkse contactdag gehouden op 16 oktober bij de

molen *De Goliath* met Ida Wierenga als gastvrouw. De bijeenkomst werd geopend door voorzitter Leen Duijm. Het programma van de contactdag bestond uit de bestuurlijke mededelingen en twee presentaties. De eerste presentatie werd verzorgd door Ida en de tweede door Herman Pinkse, secretaris van de werkgroep 'Molenbiotoop' van de Vereniging De Hollandsche Molen.

Een verslag van de twee presentaties en de discussie daarover vindt u elders in dit nummer van *De Nieuwe Zelfzwichter* als een apart artikel.

P. REITSEMA

AMBACHTELIJK MOLENAAR

Schipvaart 36

9883 PR OLDEHOVE

Producent van diverse soorten meel, zoals:

- VOLKOREN TARWEMEEL
- MEERGRANENMEEL
- GELETTE TARWE
- ROGGELOEM
- ROGGE
- HAVER
- LIJNZAAD
- PANNENKOEKMEEL

De molen is voorzien van een pellerij, zodat we nog de OUDERWETSE GORT voor u hebben.

Molen "De Leeuw"
Oldehove Tel. (0594) 59 16 28

100 JAAR *DE KIEVIT* IN GRIJPSKERK

Op zaterdag 11 september jl. werd gevierd dat precies 100 jaar geleden de huidige korenmolens *De Kievit* in Grijskerk werd gebouwd. Voor de geschiedenis van de molen verwijs ik u graag naar bijgaand gedicht. De VVV, die onderin de molen gehuisvest is, had op deze dag diverse activiteiten georganiseerd. Hoofdattractie was een dorsmachine die een partij tarweschoven, die al eerder met een zelfbinder geoogst waren, tot graan, stro en kaf verwerkte. Daarnaast waren er ook nog oude ambachten (bezembinder, karnen, klompenmaker) te bezichtigen. Ook waren er oude tractoren en ander landbouwgereedschap te bewonderen. Een dansgroep en een blaaskapel completeerden het geheel. De molen draaide de gehele dag op het zuidoosten, 's morgens eerst met 4 lange halven en even na 12 uur met 4 vollen want toen werd er gerst gemalen. Eerder die week was er al tarwe gemalen, waar de plaatselijke bakker H. Jager al 'Kievitbroodjes' en de speciale 'Molenknar' (met walnoten en rozijnen) van gebakken had. Deze broodjes vonden gretig aftrek bij de vele belangstellenden.

Door de goede zorgen van de eigenaar (de gemeente Zuidhorn) stond de molen er keurig bij en mede door de door de molenaar aangebrachte pavoiseerlijntjes had de molen een feestelijke aanblik.

De officiële opening werd verricht door loco-burgemeester H. Hielema van Zuidhorn, die ook voorzitter is van het Zuidhorner molenoverleg, de (perfect functionerende) commissie van beheerders van molens die de gemeente Zuidhorn in eigendom heeft. Dit zijn *De Aeolus* en *De Leeuw* in Oldehove, *De Fortuin* in Noordhorn en *De Kievit*.

Al eerder was in het kader van het jubileum een molenhanddoek ontworpen met daarop *De Kievit* en deze wordt als souvenir in de molen en in een aantal winkels in het dorp verkocht.

Ook gaf de eveneens 100-jarige muziekvereniging 'Ons Ideaal' uit Grijskerk eerder in de week al een

speciaal molenconcert dat bij de vele aanwezigen in de smaak viel.

Al met al een zeer geslaagd jubileum van een molen die aan de rand van het dorp, maar midden in de samenleving staat.

Op de voorpagina ziet u de jarige *Kieviet*.

De Kievit 100 jaar

In 1840 ben ik gesticht,
voor het slaan van olie was ik ingericht.
Vele liters heb ik zo geslagen,
voor de sloper op kwam dagen,
want na 59 jaren,
kon Groenman het zonder mij klaren.
En toen was mijn pleit beslecht,
mijn voorganger hier, die ging naar Echt.
Toen werd ik in Nieziyl gesticht,
en in Grijskerk weer opgericht.
Malen en pellen werden mijn taak
en Kruisinga, die dreef de zaak.
Na Wieringa, Verboom en Louw de Wit,
kwam ik in 1962 in de gemeente Grijskerk's bezit.
In 1965 werd ik gerestaureerd,
daar ik aardig was verweerd.
Maar helaas, het deed mij zeer,
na 10 jaar moest ik nog een keer.
In 1983 kreeg men een idee,
ik werd het onderkomen van de VVV.
Vier jaar later heb ik een haverpletter gekregen,
die naar de steenzolder is gestegen.
Bij voldoende wind kan nu niemand mij beletten,
om de haver te doen pletten.
En zo sta ik nu na 100 jaar,
voor toerist en pletklant klaar.

Excursie naar Veluwe molens

Om 8:05 uur vertrok de Rapide-touringcar op september 1999 van de ons vanouds bekende opstapplaats bij het NS-hoofdstation in Groningen (inmiddels fraai gerestaureerd, vooral de hal is zeer de moeite van het bekijken waard!) met 44 deelnemers op weg naar het midden van ons land. Het weer was uitmuntend te noemen, veel zonnige perioden met Beaufort 4½ gemiddeld.

De excursie was een leuke gelegenheid om leden van onze Vereniging Vrienden van de Groninger Molens bijvoorbeeld buiten de vergaderzalen te ontmoeten. Eigenlijk zou de animo voor de molenexcursies groter moeten zijn, want wij zijn hierover altijd tevreden.

Bij Wezep verliet de bus de snelweg om de oude straatweg naar Harderwijk te nemen. Wij passeerden molen De Hoop te Oldebroek uit 1853, die van buiten goed oogt, maar van binnen volledig uitgebroken is vanwege graansilo's.

Vervolgens zagen wij *De Tijd* uit 1854 bij Elburg om daarna bij Nunspeet een kort bezoek te brengen aan molen *De Duif* uit 1886. Het is een beltmolen, die men in Noord-Gelderland haast niet zou verwachten. Naast de molen ligt de gietijzeren bovenas van de *Prins van Oranje* met het nummer 485 uit 1867. Volgens het Gelders Molenboek van 1982 zit hij nog in de molen, nu zit er een barst in. Dus *De Duif* heeft een nieuwe as. Van welk fabrikaat, heb ik helaas nog niet nagegaan. De ruimte in de belt is met een hoogte van 4,10 meter erg groot te noemen. Men kan er koffie drinken, ansichtkaarten kopen, alsook een deel van de producten dat uit de erachter gelegen dierenvoedingszaak afkomstig is, zoals als de firma Ekkelkamp in Haren.

Nadat wij nog molen *De Maagd* te Hulshorst gezien te hebben, kwamen wij even voor Harderwijk in een file terecht. Het was een mooie, zonnige zaterdag en veel mensen gingen per auto naar Walibi-

Flevo en het Dolfinarium. Na wat armtekens van een verkeersagent opgevolgd te hebben, stopte de bus bij de nieuw-gebouwde molen *De Hoop* aan de kop van de Visserhaven in Harderwijk.

Ineens ben ik in mijn gedachten even weer terug in 1967. Met opa's vissersboot uit Huizen meerden hij en ik in Harderwijk af om daar op de stelling van de molen wat te drinken en rond te kuieren in de oude

Nunspeet; *De Duif* met op de voorgrond de oude bovenas

Foto: M.E. van Doornik

stad. De voorloper van de huidige molen *De Hoop* stond eerst als papiermolen in Waddinxveen (waarvan het onderstuk daar nu nog staat) en hier in 1910 is gebouwd. Eerst had hij lelijke ijzeren golfplaten op het achtkant, sinds 1952 was de molen getrokken bij het naastgelegen restaurant 'Het IJsselmeer' en er was riet op gedekt waardoor de molen er veel beter uitzag. Met zijn horeca-functie als oorzaak brandde hij op 29 maart 1969 af. Ter plaatse staat nu een Chinees restaurant, waarvoor een flink stuk uit de 15e eeuwse stadsmuur is gesloopt (foei, gemeente Harderwijk!). Na veel wikken en wegen is de molen herbouwd aan de Vissershaven. Op de oorspronkelijke plek is de biotoop veel te slecht door de vele bomen op de boulevard, die er in 1967 niet stonden...

Voor de herbouw is gebruik gemaakt van het grote achtkant van moutmolen *Het Anker* te Weesp uit 1778, met een vlucht van maar liefst 27 meter. In 1913 werd hij naar Oldenzaal verhuisd en 15 jaar later onttakeld tot een goed geconserveerde romp. In 1996 was het achtkant in Harderwijk met feestelijk vertoon binnengehaald, waarna de herbouw begon onder leiding van de heer Heijdra. Er had zelfs een aantal asielzoekers aan meegeholpen.

Molen *De Hoop* wordt drie dagen per week in bedrijf gehouden voor het produceren van biologisch meel voor een groothandel in reformartikelen. Daartoe is molenaar Peter Bak van de *Stadsmolen* te Hulst in Zeeuws-Vlaanderen aangesteld. Dat betekent voor hem drie dagen hier malen en iedere weekend in Hulst draaien! Zijn vader was beroepsmolenaar op *De Oude Molen* in Colijnsplaat.

Het viel onze deelnemers meteen op hoe fors het achtkant van de molen is: op stellinghoogte is hij 10,55 meter breed! Het achtkant deed zeer oud aan, maar was vrij gaaf. De zoldervloeren waren met brede planken van Russisch larixhout betimmerd. Hoger dan de steenzolder mochten wij niet komen. De staart had een kruirad met een gesloten tandwielkast en een rondgaande kruiketting. Er was zelfs een kelder met speciale betonnen muren aanwezig voor het droog opslaan van graan, van waaruit er via elevatoren naar boven getransporteerd kon worden. De Zuid-Hollandse vorm van de oude kap was bij de herbouw evenwel niet in ere gehouden.

In het naastgelegen huis konden wij koffie drinken, terwijl er door een soort hostess met behulp van

Harderwijk; *De Hoop*

Foto: M.E. van Doornik

video uitleg werd gegeven over de bouw van de molen. De molen was pas een week voor onze excursie feestelijk in gebruik gesteld door de burgemeester van Harderwijk! Die plechtigheid was uitgesteld wegens een roedebreuk op 26 juni j.l., ontstaan door een fout van de lasser bij de askop. De schade viel echter mee: dezelfde roede kon na reparatie weer gebruikt worden.

Nadien gingen wij naar eerdergenoemd restaurant 'Het IJsselmeer' voor een soep- en broodmaaltijd.

De bus werd weer gestart met als bestemming het kasteel van Staverden, dat zeer mooi in de bossen was gelegen.

Tegenover het kasteel stond een waterradmolen, waarbij een bovenslagrad op een loos draaiende as zat en zodoende geen overbrenging had naar het molengebouw. Voor een fotostop en het opsnuiven van de bronsgroene bosgeuren was het hier wel goed toeven. Nog een fotostop maakten wij bij de ronde stenen stellingmolen *De Hoop* te Garderen uit 1855, die een zeer fraai uitzicht bood over de heuvels van de Veluwe. Op de begane grond was er een VVV-kantoor ingericht. De trap naar boven was

Garderen; De Hoop
Foto: M.E. van Doornik

afgesloten omdat het kruiwerk op dat moment niet in orde was. Uit de kap stak geen vangstok, wat leidde tot de conclusie het een 'trommelvanger' was.

We reden vervolgens langs paleis 'Het Loo' naar de *Wenumse Watermolen* te Wenum. Het was een groot en fraai complex met een molenaarswoning, een zuivelfabriek, een rosmolen, een boerderij en de waterradmolen met korenmaalterij en houtzagerij. Het bouwjaar is onbekend, het huidige molengebouw dateerde uit 1917. De erachter gelegen graanschuur was in 1984 echter verbouwd in een stijl die niet meer bij de molen paste. Het werd een soort modern dorps huis met een oud pannendak erop. Binnen was er net een vergadering van een vereniging gaande. Met de korenmolen werd er voor ons op waterkracht gedraaid. De houtzagerij, met een horizontaal ijzeren zaagmaam, was echter niet bedrijfsvaardig. Jammer, want het was een mooi

stuk techniek uit het begin van de eeuw. Vreemd genoeg wordt de zagerij niet beschreven in het *Gelders Molenboek* (pag. 272-274).

Na afloop hadden we nog gelegenheid om onze dorst te lessen in café-restaurant 'Le Triangle' verderop in het dorp. Op weg naar huis ontwaarden wij de vervallen grondzeiler van hetzelfde dorp en in Vaassen kon er nog een snelle fotostop gemaakt worden bij de in 1989 herbouwde Daams Molen.

Precies op de afgesproken tijd arriveerden wij weer bij het hoofdstation in Groningen. Het was een mooie excursie met fraai zonnig weer en genoeg wind voor de windmolens en van het Veluwe landschap hadden wij genoten! Bedankt, Gerard Koster en Fokko Humbert, voor het organiseren van de mooie molentocht!

Molenbiotoop

Op 16 oktober vond de contactdag van het Gilde van Vrijwillig Molenaars plaats in het voorlichtingscentrum bij molen De Goliath. De dag stond in het teken van de molenbiotoop.

De bedreigde biotoop van De Goliath

Het verhaal van gastvrouw Ida Wierenga-Spijk over de bedreigde molenbiotoop van *De Goliath* was een schrijnend voorbeeld van een ongelijke strijd tussen David en Goliath. Alleen is molen *De Goliath* helaas David en de gemeente Goliath.

Door een wijziging in het bestemmingsplan in het buitengebied van de gemeente werd het mogelijk dat in de omgeving van de molen nog meer windturbines, met een nog groter windvangend oppervlak, kunnen worden gebouwd. Ida is hier als biotoopwachter en vrijwillig molenaar tegen in bezwaar gegaan.

Haar weg voerde langs de gemeente Eemsmond en Gedeputeerde Staten van de provincie Groningen, langs raadsvergaderingen en advocaten. Haar bezwaar werd van tafel geschoven, economische belangen gingen voor windbelemmering. De hoge kosten, verbonden aan het blijven volgen van een bezwaren-procedure, waren de reden om de procedure af te breken, daardoor kon Ida de Raad van State net niet halen. Ondanks het feit dat een deel gesponsord werd, moest Ida een groot deel van de kosten zelf betalen. Tijdens de procedure heeft Ida geen of te laat steun gehad van de verschillende molenorganisaties. Hoewel Ida's bezwaar niet gegrond is verklaard, heeft zowel Gedeputeerde Staten als de gemeente Eemsmond laten weten in de toekomst beter rekening te houden met de (biotoop)belangen van *De Goliath*. (De folder van molenfabrikant KENETECH laat zien hoe *De Goliath* is ingeklemd tussen muren van generatormolens.)

Het verhaal van Ida illustreerde dat de molenwereld zich beter dient te organiseren tegen de bedreigingen van de molenbiotoop onder het motto 'samen sta je sterk'. Momenteel is de biotoop-organisatie onder de maat. Hoe de biotoop-organisatie beter opgezet zou kunnen worden, werd gepresenteerd door Herman Pinkse. Herman is secretaris van de werkgroep Molenbiotoop van de Vereniging De Hollandsche Molen.

Een andere organisatie van het biotoopwerk

Bij aanvang van de presentatie benadrukte Herman dat er veel waardering is voor de biotoopwachters in de regio en de vrijwilligers achter de schermen die informatie aanleveren. Geen kritiek dus. Maar er moet meer worden gedaan en dat kan alleen met meer mensen en met in sommige opzichten een andere organisatie.

De omstandigheden veranderen, de publicaties in het Staatsblad zijn steeds meer een topje van de ijsberg. Dit zal alleen maar erger worden omdat binnekort veel artikel 19 WRO procedures zonder voorbereidingsbesluit gestart kunnen worden. Daarnaast zal in de nabije toekomst de staatskrant niet meer centraal doorgeplozen worden. De organisatie van het biotoopwerk moet gedecentraliseerd worden. Hierbij moeten we zorgen dat het molenbelang eerder in beeld komt tijdens de procedure en moeten we proberen het accent te leggen bij het belang van de molen voor haar omgeving in plaats van de hinder die de molen heeft van haar omgeving.

De komst van Herman had een tweeledig doel, enerzijds aan te geven hoe biotoopwerk georganiseerd zou kunnen worden en anderzijds van de regio te horen hoe wij denken over deze voorstellen. Als eerste zal worden ingegaan op een mogelijke gedecentraliseerde aanpak van het biotoopwerk, vervolgens zal aandacht worden besteed aan de reactie van de deelnemers van de contactdag. Herman gaf een aantal uitgangspunten hoe je het biotoopwerk beter in de regio zou kunnen organiseren:

- De kern van de organisatie is een biotoopgroep per gemeente. Deze groep zou moeten bestaan uit molenaars, eigenaren, biotoopwachter en bestuursleden van lokale stichtingen en verenigingen. Doel van deze groep is het voorkomen van bedreigingen van de molenbiotoop. Dit betekent: in actie komen bij het eerste gerucht, proberen in te schatten welke bedreigingen op kunnen duiken, kijken wat je in goed overleg met omwonenden kunt bereiken, publieke opinie positief bewerken, etc.
- In de biotoop-organisatie zal een systematiek moeten worden ingebouwd dat de lokale en regionale pers worden bijgehouden. Alleen op deze wijze kun je op systematische wijze in de gaten houden wat er gaande is. Dit is nodig om op tijd op bedreigingen te kunnen reageren en om op tijd te kunnen praten om wellicht te kunnen voorkomen dat een ontwikkeling werkelijk een bedreiging wordt.
- In de biotoop-organisatie moeten mensen worden opgenomen die verstand hebben van en kunnen adviseren over procedures, bestemmingsplannen, streekplannen, e.d. De verschillende biotoopgroepen moeten een beroep kunnen doen op deze deskundigen.
- In de biotoop-organisatie moeten rechtspersonen worden opgenomen, die formeel als belanghebbenden kunnen worden aangemerkt en die dus formeel als partij kunnen optreden. Rechtspersonen zijn o.a. de eigenaren en de molenstichtingen.
- In de biotoop-organisatie moeten alle molenorganisaties worden betrokken en dienen één front te vormen.
- De biotoop-organisatie moet als een netwerk met één coördinator functioneren. Deze coördinator houdt de organisatie in stand en zorgt ervoor dat van tijd tot tijd alle betrokkenen bij elkaar komen. Op deze wijze kan van elkaar worden geleerd, problemen worden uitgewisseld en oplossingen worden geboden.
- De Hollandsche Molen dient te functioneren als vangnet, dit betekent dat de basiskennis in de regio aanwezig dient te zijn.

Kijkend naar de situatie in Groningen kan geconcludeerd worden dat het biotoopwerk niet goed georganiseerd is. Er zijn te weinig biotoopwachters. Hoe goed deze ook hun werk willen doen, vier wachters voor 84 molens in 23 gemeenten is onvoldoende. Daarnaast illustreert het verhaal van Ida dat een goede deskundige begeleiding uit de molenkring niet aanwezig is. Het wordt tijd om het biotoopwerk in Groningen beter te organiseren.

Naar een betere biotoop-organisatie in Groningen Na de presentatie van Herman volgde een discussie die de eerste stap was naar een betere organisatie van het biotoopwerk in Groningen.

Als eerste werd opgemerkt dat zowel landelijk als regionaal vanuit de molenwereld gewerkt dient te worden aan de opname van 'molenparagrafen' in landelijke en provinciale wetgeving. Door het opnemen van deze paragrafen kan in een eventueel bezwaar worden verwezen naar betreffende paragrafen. Op deze wijze verkrijgt het bezwaar meer gewicht.

Vervolgens werd ingegaan op de afwikkeling van procedures. In Groningen levert de afwikkeling veel problemen op. Er dient eenheid te zijn om te kunnen procederen, deze is niet altijd aanwezig. Uitgangspunt voor de procedure dienen de biotoopregels te zijn, hier moet elke betrokkene bij de procedure achter staan.

Naast de afwikkeling van de procedures werd onderkend dat het huidige signaleringssysteem met vier biotoopwachters onder de maat is. Duidelijk werd dat aan de andere kant er niet van uit kan worden gegaan dat elke molenaar op een juiste wijze de biotoop van zijn molen (en die van de burens) in de gaten zal houden.

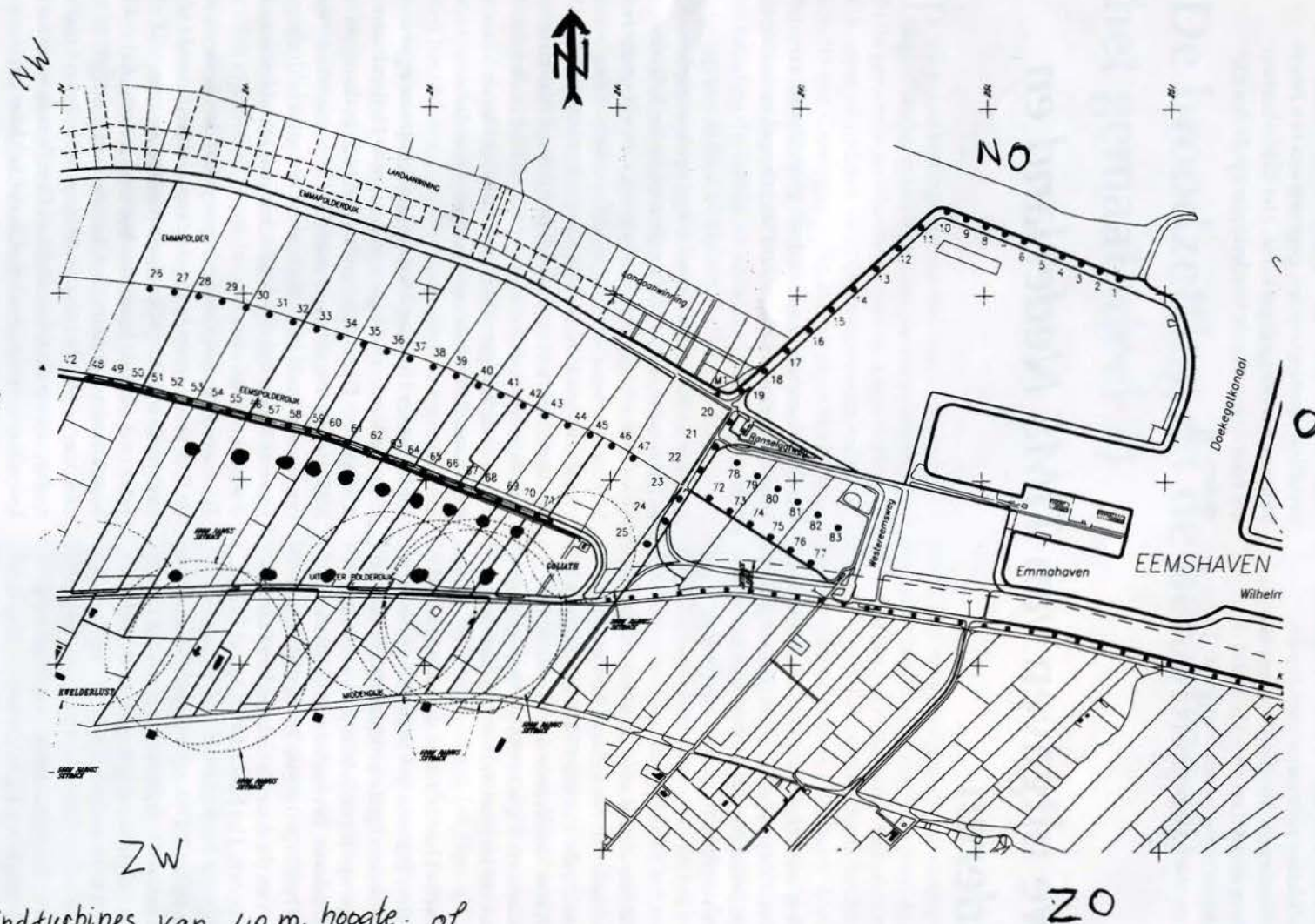
Door de deelnemers werd voorgesteld:

- de rayons te verkleinen,
- mogelijke nieuwe biotoopwachters persoonlijk te vragen,
- een gezamenlijk plan te formuleren in samenwerking met alle (dus ook de kleinere) molenorganisaties,
- goede biotoopvoorlichting te verzorgen naar gemeentelijke en provinciale ambtenaren,
- ook niet-molenorganisaties (b.v. Groninger Landschap) bij de biotoop problematiek te betrekken.

Het afdelingsbestuur van het Gilde zal in de halfjaarlijkse vergadering van de overkoepelende molenorganisaties de verbetering van de biotooporganisatie aan de orde te stellen. In gezamenlijk overleg zal tot een oplossing van de knelpunten in de huidige organisatie van het biotoopwerk gekomen moeten worden.

Tot slot

De molenbiotoop gaat alle betrokkenen bij een molen aan. Door één front te vormen tegen de bedreigingen kunnen we deze bedreigingen succesvol afwenden. Eén front betekent een goede gezamenlijke organisatie waardoor we niet door de politiek tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden. Eén front zullen we moeten vormen omdat we samen

- 15 Windturbines van 40 m. hoogte. of
13 " " 65 m. hoogte.

Huidige en toekomstige(?) windmolenparken rond de Goliath.

De bestaande generatormolens zijn de zwarte stippen; de geplande molens komen op de dikkere stippen.

sterk staan. Eén front moeten we ook vormen om een goede voorlichting naar omwonenden en bestuurders te verzorgen. Voorlichting kan een positieve houding creëren en voorkomt dat de molen in de planvorming wordt 'vergeten'. Deze contactdag is een start, via het overleg van de over-

koepelende molenorganisaties zal een verdere invulling moeten worden gegeven aan een betere biotoopbewakingsorganisatie. Het Gilde-bestuur zal haar leden van de vorderingen op de hoogte stellen.

Nieuwe uitgaven van *TIMS Nederland en Vlaanderen*

De Vereniging voor Molinologie in Nederland en Vlaanderen, TIMS-NL/VL, heeft in de afgelopen tijd voor de liefhebbers weer drie zeer interessante nummers van haar tijdschrift Molinologie uitgebracht.

Nummer 9 bevat een artikel over de vermelding van de oudste windmolen in Nederland. Het gaat hier om een windmolen die in maart 1221 geschonken werd aan de Duitse Ridderorde door Beatrijs, Vrouw van Massemen. Zij schenkt goederen, waaronder de molen, ter kwijtschelding van haar zonden.

Een uitvoerig artikel handelt over de molenroeden van de Gebroeders Fransen in Vierlingsbeek. In het artikel wordt ingegaan op de productiewijze van de roeden en het transport per 'Malle Jan', alsmede op de familiegeschiedenis. Tevens omvat het artikel een complete(!) beschrijving - op basis van de productieboeken - van de door de Gebroeders Fransen vervaardigde roeden. Het blijkt dat in totaal 247 roeden zijn geleverd aan molenaars en molenmakers in heel Nederland. Ook zijn sommige roeden aan Duitsland geleverd, maar het vermoeden dat veelvuldig naar België werd geëxporteerd, blijkt niet op waarheid te berusten.

Nummer 10 van Molinologie bevat een uitgebreid artikel met vele foto's (waarvan de meeste nog niet eerder zijn gepubliceerd) over torenkotmolens in Vlaanderen. Het is een vervolg op een artikel dat in Molinologie nummer 4 uit 1995 is verschenen. Een tweede bijdrage uit Vlaanderen, van de hand van Lieven Denewet, gaat in op het 'scheprad' van de poldermolen te Drongen (Oost-Vlaanderen). Verder

bevat dit nummer, zoals te doen gebruikelijk, een keur aan recensies van recent verschenen molenliteratuur.

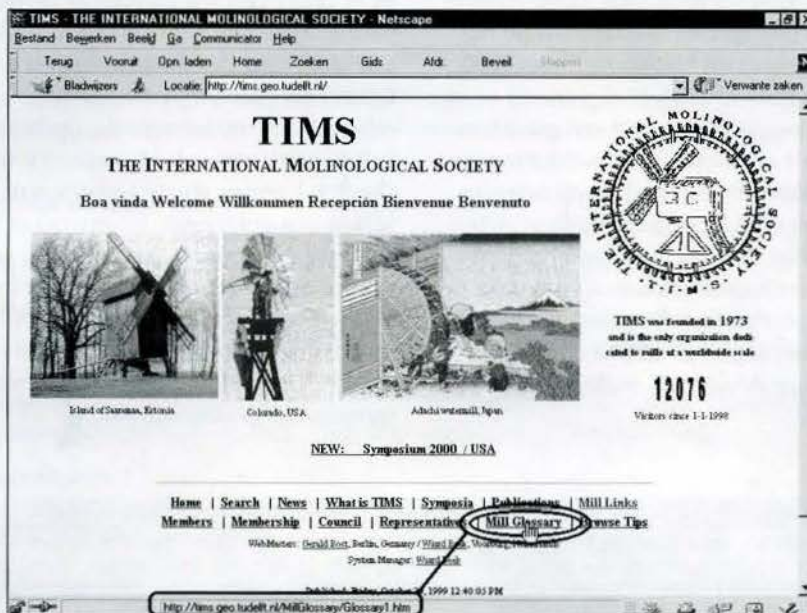
Nummer 11 bevat een drietal uitgebreide artikelen. In het omslagartikel geeft architectuur- en bouwhistorica Carla Rogge een beschrijving van vijf grafzerken met molenaafbeelding uit de zeventiende en vroeg achttiende eeuw. Alle stenen bevinden zich in de Grote of Sint Nicolaaskerk te Alkmaar. Van drie zerken kon worden vastgesteld op welke molen de overledene had gemalen. Aan de hand van de kaart van Blaeu (1649) kon ook de locatie van deze molens worden vastgesteld.

Molenvorser Herman Hagens gaat in op een opgraving van de voormalige watermolen te Hellendoorn (Overijssel). Deze watermolen raakte al in de eerste helft van de 19e eeuw in onbruik, doch dankzij de opgraving, oude kadaasterkaarten en een schilderij weet de auteur een beeld te scheppen van deze verdwenen molen.

Tenslotte gaan (wip)molenkenners Jan den Besten en Erik Stoop in op het bestek van een wipkoren-molen die in 1697 te Bruchem (Gelderland) is gebouwd. Aan de hand van het teruggevonden bestek is een reconstructietekening vervaardigd. Ook hier betreft het een reeds lang verdwenen molen, die op de tekentafel van Den Besten weer tot leven komt. Het is opmerkelijk dat het hier om een origineel bestek voor een wipkorenmolen gaat, omdat er tot nu toe slechts één ander dergelijk bestek bekend was. Waarschijnlijk zijn er dus meer molens als wipkorenmolen gebouwd en zijn niet alle molens van dit type omgebouwde wipwatermolens.

Bovenstaande nummers van *Molinologie* zijn te bestellen door overmaking van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 6104927 (Postbank) t.n.v. Penningmeester TIMS Nederland en Vlaanderen, Hondsdraf 17, 3738 TB Maartensdijk, onder vermelding van het gewenste. Eén nummer kost f 12,-, twee nummers f 20,- en indien u alle drie de nummers bestelt, betaalt u als eenmalige aanbieding slechts f 27,50. Alle bedragen zijn inclusief de verzendkosten.

Toevoeging door de redactie:
Informatie over de internationale (en de Nederlandse) organisatie van TIMS vindt u op de webpagina <http://tims.geo.tudelft.nl> Een aanrader voor molens met veel buitenlands bezoek is de *Mill Glossary*, een viertalige lijst (NI-Du-En-Fr) van molentermen.

Molen on line

H.A. Hachmer

Ook de molen staat volop in de belangstelling op internet. Voor de redactie van *De Nieuwe Zelfzwichter* aanleiding om in een nieuwe rubriek aandacht te besteden aan web-pagina's met informatie over molens.

Een deel van de molenpagina's wordt onderhouden door vrijwilligers die voor hun vereniging of stichting met veel enthousiasme een homepage opzetten. Soms worden gespecialiseerde bedrijven ingehuurd om de web-pagina's vorm te geven. Het merendeel van alle pagina's dat we op het web tegenkomen is opgezet door particulieren die van molens en internetten hun hobby hebben gemaakt.

Wie het ook doet is op zich niet belangrijk, als de pagina's er maar levendig en uitnodigend uitzien. Een website moet eigenlijk een visitekaartje zijn voor diegene waarvoor hij is opgezet. Belangrijk daarbij is dat men actueel blijft. Soms kom je pagina's tegen die schijnbaar in de prehistorie zijn opgezet en nooit veranderen. De *Nieuwe Zelfzwichter* zal 'het molengebeuren' daarom kritisch aanschouwen. De Hollandsche Molen bijt de spits af. Zouden de mannenbroeders van het eerste uur, voorvechters van het behoud van molens, met klinkende namen als Ten Bruggencate, Van Tienthoven, Henri Polak en Stokhuyzen ooit hebben kunnen bevroeden dat

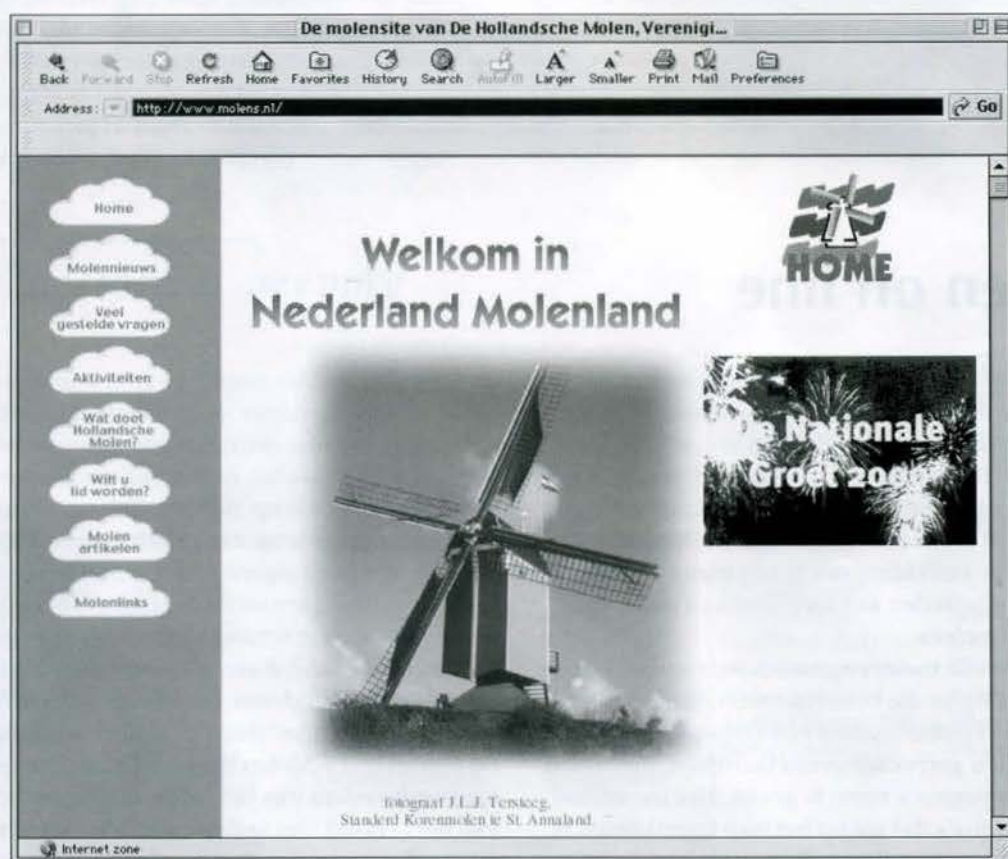
hun eigen Hollandsche Molen nog steeds met 'sch' on line zou gaan? Waarschijnlijk niet. Toch is de oudste molenvereniging onder www.molens.nl te vinden. Tijd om deze pagina eens op te zoeken. Via de hoofdpagina kan men de volgende items aanklikken: Molennieuws, Wilt u lid worden, Veel gestelde vragen, Actualiteiten, Molenartikelen en Molenlinks. Laten we er eens een paar bekijken. Wie naar restauratienieuws zoekt, komt na het aanklikken van *Molennieuws* van een koude kermis thuis. Geen actuele molenrestauraties, maar -alweer enige tijd- dezelfde pagina met niet up-to-date bijgewerkte informatie over de Nationale Groet 2000. Hier vindt u verder geen foto's.

Onder *Veel gestelde vragen* vinden we een goed leesbaar verhaal over het ontstaan, de ontwikkeling en de werking van molens. Lezers maken op eenvoudige wijze kennis met het fenomeen 'molens'. Op zich is het een handige rubriek voor leerlingen die een werkstuk over molens moeten maken. Echt rijk geïllustreerd is de informatie echter niet. Jammer, want juist foto's, tekeningen en schetsen maken zo'n pagina voor deze doelgroep, molenliefhebbers in spe, aanlokkelijk.

Wel rijk geïllustreerd is de molenwinkel, te vinden onder de kop *Molenartikelen*. Als u wilt kunt u rechtstreeks bestellen. Elk artikel is voorzien van een postzegelgroot plaatje, zodat u alvast de omslag kunt zien van wat u koopt. Er is echt van alles te krijgen. Van bouwbriefkaarten tot T-shirts en van prentbriefkaarten tot boeken en brochures.

Onder *Actualiteiten* vinden we een molenagenda, auto- en fietsroutes en de molenmusea. Handig voor eenieder die een molenreisje wil organiseren en er zeker van wil zijn dat er op de door hem of haar aangestipte plaatsen daadwerkelijk iets te beleven valt. Voor de sportievelingen onder ons zijn de fietsroutes natuurlijk een aanrader. Jammer is het echter dat de molenagenda, op het moment dat wij keken, sterk verouderd was.

Op zich kunnen we de website van de Hollandsche Molen een voldoende geven, maar het is wel zaak dat men de pagina's regelmatig actualiseert en meer illustreert. Ook zou er meer informatie op moeten voor de beginnende molenliefhebber. Dit is immers de site waar men vaak het eerste terecht zal komen. Onze Hollandse molens mogen immers wereldwijd gezien worden!

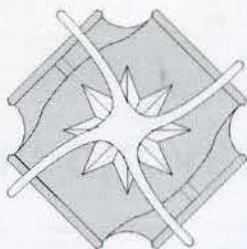
Molenpuzzel voor de lange winteravonden

Wie goed kijkt, ziet altijd wat nieuws. Dat geldt zeker ook voor zaken die maar zijdelings met molens te maken hebben. Op de redactievergadering voor nummer 1999/3 van *De Nieuwe Zelfzwichter* verraste Anton van der Salm zijn collega's met molenlepeltjes van aluminium die hij in Weener had aangeschaft op een van zijn vele omzwervingen per fiets.

Van souvenirs is bekend dat ze de werkelijkheid meestal geweld aandoen. Hebt u ooit een molen van Delfts blauw de goede kant uit zien draaien? Net als een molen heeft een lepel een voorkant en een achterkant. Zelfs op de met een scanner (kopieerapparaat) gemaakte afbeeldingen van het lepeltje is te zien dat de molen als een januskop twee gezichten heeft. Als u goed kijkt, ziet u dat ze verschillend zijn. Maar er is meer aan de hand! Wellicht is deze puzzel bij het onderwerp molentypen een aardig oefenobject voor leerling-molenaars. Ik ben benieuwd wie de langste lijst instuurt naar de redactie met merkwaardigheden, onmogelijkheden en andere fouten. Inzendingen moeten uiterlijk 31 januari bij ons binnen zijn. In nummer 2000/1 van *De Nieuwe Zelfzwichter* publiceren we de uitslag. De redactie looft een echt Gronings molenlepeltje uit voor de winnaar!

Jaap van Driel

VERENIGING VAN VRIENDEN VAN DE
GRONINGER MOLENS

STICHTING DE GRONINGER MOLEN

GILDE VAN VRIJWILLIGE MOLENAARS

